ชีวิตของข้าพเจ้า

โดย

พันตรีควง อภัยวงศ์

ปาฐกถา ณ หอประชุมคุรุสภา

เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๖

นายปลั่ง สุวรรณานนท์

จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

าวาอากาศโทเกษม สุวรรณานนท์

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส

วันจันทร์ที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๑๑

2374

ชีวิตของข้าพเจ้า

โดย

พันตรีควง อภัยวงศ์

ปาฐกถา ณ หอประชุมคุรุสภา

เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๖

นายปลั่ง สุวรรณานนท์

จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นาวาอากาศโทเกษม สุวรรณานนท์

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส

วันจันทร์ที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๑๑

นาวาอากาศโท เกษม สุวรรณานนท์

ชาตะ 11 มิถุนายน 2466

มรณะ 6 มีนาคม 2511

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ประวัติ

นาวาอากาศโท เกษม สุวรรณานนท์

นาวาอากาศโท เกษม สุวรรณานนท์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖ ที่บ้านคุณตาขุนอาจ-ชลธี (แปลก นุชศิริ) ณ ปากคลองมหาสวัสดิ์ ตำบลบางเก็ง อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เป็นบุตร ร.อ. พระสาครบุรานุรักษ์ ร.น. และนางสาคร บุรานุรักษ์ (จำรูญ สุวรรณานนท์) มีพี่น้องรวม ๖ คน คือ

๑. น.ส. ละไม สุวรรณานนท์
๒. นาวาอากาศโท เกษม สุวรรณนนท์
๓. ร.อ. สายสมร เนียมประดิษฐ
๔. น.ส. จีริยา สุวรรณานนท์
๕. นางรุจิมา ทิพเวส
๖. นายนคร สุวรรณานนท์

นาวาอากาศโท เกษม ได้ทำการสมรสกับ น.ส. ประภาพรรณ จารุมณี ธิดา พ.ต.ต. หลวงจรชายสมุทร กับ

นางจรชายสมุทร (ขอม จารุมณี) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ มีบุตร–ธิดา ๒ คน คือ

๑. ด.ช. ปกาสิต สุวรรณานนท์

๒. ด.ญ. ปริศนา สุวรรณานนท์

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๗๐	ได้รับการศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนมิชชั่น-นารี ที่จังหวัดนครปฐม
พ.ศ. ๒๔๗๑–๗๔	เรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัดสมุทรสาคร
พ.ศ. ๒๔๗๕	เรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัดพัทลุง
พ.ศ. ๒๔๗๖	เรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัดตรัง "วิเชียรมาตุ"
พ.ศ. ๒๔๗๗	เรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัดสงขลา "มหาวชิราวุธ"
พ.ศ. ๒๔๗๘	เรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัดพิษณุโลก "พิษณุโลกพิทยาคม"

ในการที่ต้องย้ายโรงเรียนเกือบทุกปี ก็เนื่องจากต้องย้ายตามบิดา ซึ่งในขณะนั้นรับราชการเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอยู่หลายจังหวัด

พ.ศ. ๒๔๘๐ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๖ จาก โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๘๓ สำเร็จเตรียมอุดมปีที่ ๒ จากโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๙๓ สำเร็จปริญญาทันตแพทยศาสตร์บัณฑิตย์ จากมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์

การอุปสมบท

พ.ศ. ๒๔๙๔ ได้อุปสมบทที่วัดเทพศิรินทราวาส จังหวัดพระนคร ๑ พรรษา โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์

รับราชการ

เริ่มเข้ารับราชการวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๔

ลำดับยศ

๖ มีนาคม ๒๔๙๔ ว่าที่เรืออากาศตรี

๑ มกราคม ๒๔๙๕ เรืออากาศตรี

๑ มกราคม ๒๔๙๖ ว่าที่เรืออากาศโท

๑ มกราคม ๒๔๙๗ เรืออากาศโท

๑ มกราคม ๒๔๙๙ เรืออากาศเอก

๑ มกราคม ๒๕๐๓ นาวาอากาศตรี

๑ ตุลาคม ๒๕๐๗ นาวาอากาศโท

ตำแหน่ง

๒๔ มีนาคม ๒๔๙๖	ทันตแพทย์ฝ่ายทันตกรรม ร.พ. ภูมิพลฯ
๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗	ช่างฟั่น ร.พ. ภูมิพลอดุลยเดช กรมแพทย์ ท.อ.
๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘	ทันตแพทย์ แผนกแพทย์ กองบริหารกรมช่างอากาศ
๒๖ สิงหาคม ๒๔๙๘	ทันตแพทย์ แผนกแพทย์ กองบริหาร ร.ร. กบ.
๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๐	ทันตแพทย์ แผนกทันตกรรม ร.พ. ภูมิพลฯ ท.อ. ประจำ พ.อ.
๑๔ มกราคม ๒๕๐๑	ประจำ ร.ร. กบ.

๒๖ มกราคม ๒๕๐๒	ทันตแพทย์ แผนกแพทย์ กรก ร.ร. กบ. ประจำ พ.อ.
๒๐ กันยายน ๒๕๐๒	ประจำ พ.อ.
๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๙	จเรฝ่ายแพทย์ กองเทคนิค จร.ทอ.

วุฒิการศึกษา (เพิ่มเติม) เมื่อเข้ารับการศึกษา

มิ.ย.-ต.ค. ๒๕๐๒	ได้เข้าเรียน ร.อ.-น.ต. รุ่นที่ ๕ ยศ ทอ. ได้คะแนน ๘๑.๖๗%
มิ.ย. ๒๕๐๓	ได้เข้าอบรมกรมประชาสัมพันธ์ที่ บก. ทอ.
ธ.ค. ๒๕๐๓	เข้าเรียน โรงเรียนสงครามจิตต-วิทยา รุ่นที่ ๖ ผลการศึกษา ดีมาก
พ.ศ. ๒๕๐๔	เข้าเรียนการประชาสัมพันธ์สำนักนายกรัฐมนตรี รุ่นที่ ๑

ตำแหน่งหรือราชการพิเศษ

๑๖ สิงหาคม ๒๕๐๓	ปฏิบัติงานในหน้าที่นายทหารประชาสัมพันธ์ของ พอ.

สิงหาคม ๐๓–ธ.ค. ๐๖	ปฏิบัติงานในสำนักงานสารนิเทศและประชาสัมพันธ์ทหารอากาศ (สน.สป.ช ทอ.)
๓๐ ธ.ค.๐๖–๑๒ ก.ย. ๐๘	ไปช่วยปฏิบัติราชการ ที่ ก.ร.ป. กลาง
๑๔ ต.ค. ๒๕๐๘	ไปประจำจเรฝ่ายแพทย์ จร. ทอ. จนกระทั่งถึงแก่กรรม

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเหรียญที่ได้รับ

๕ ธันวาคม ๒๔๙๖	เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
๕ ธันวาตม ๒๔๙๙	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
๕ ธันวาคม ๒๕๐๔	จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย
๕ ธันวาคม ๒๕๐๕	จตุรถภรณ์ช้างเผือก
๕ ธันวาคม ๒๕๐๘	ตริตาภรณ์มงกุฎไทย
๕ ธันวาคม ๒๕๐๙	เหรียญจักรมาลา

นาวาอากาสโทเกษม สุวรรณานนท์ ได้ถึงแก่กรรมด้วยเส้นเลือดในหัวใจอุดตัน ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ รวมอายุได้ ๔๔ ปี ๙ เดือน ๕ วัน

โดยปกติธรรมดานาวาอากาศโทเกษม เป็นผู้ที่มีสุขภาพอนามัยดี ร่างกายแข็งแรง อดทน ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บมาตั้งแต่เยาว์วัย เป็นนักกีฬาประจำโรงเรียนมาทุกแห่ง จนรับราชการแล้วก็ยังคงเล่นกีฬาและออกกำลังกายเป็นประจำเสมอมา ทั้งเป็นคนมีอารมณ์ขันชอบสนุก ตลกเฮฮา อยู่ในหมู่ใดคณะใดก็มักจะเป็นผู้ทำให้เพื่อนฝูงญาติมิตรทั้งเด็กและผู้ใหญ่ได้รับความสนุกสนาน ครื้นเครงกันเป็นอาจิณ ปกติไม่ดื่มสุราและสูบบุหรี่ นอกจากมีงานเลี้ยงที่จำเป็นหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งเคยได้รับการตรวจร่างกายอย่างละเอียดก่อนหน้าที่จะถึงแก่กรรมไม่นาน เนื่องจากได้รับทุนไปต่างประเทศ ซึ่งได้กำหนดเวลาเดินทางไว้แล้วด้วย ก็มาถึงแก่กรรมไปเสียก่อน

การถึงแก่กรรมของนาวาอากาศโทเกษม เป็นไปอย่างปัจจุบันทันด่วน เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกระทันหันเสมือนได้ประสพอุบัติเหตุ โดยการที่ออกจากบ้านไปทำงานตอนเช้าตามปกติธรรมดา จากเวลา ๖.๐๐ น.—๗.๓๐ น. ก็ถึงแก่กรรมสิ้นชีวิต ด้วยโรคหัวใจที่บังเกิดขึ้นโดยปัจจุบันอย่าง

เฉียบพลัน ในระหว่างที่เดินทางข้ามสะพานพุทธ ฯ ไปทำงาน (ขณะนั้นสะพานพุทธฯ กำลังปิดซ่อม—รถยนต์ข้ามไม่ได้) มีอาการแน่นและเจ็บที่หน้าอก หายใจไม่สะดวก เพื่อนหมอซึ่งร่วมทางไปทำงานด้วยกันได้นำส่งโรงพยาบาลทันที แต่อาการได้กำเริบอย่างรวดเร็วถึงแก่หมดสติไม่รู้สึกตัวภายในระยะเวลาครึ่งชั่วโมงที่ถึงโรงพยาบาลแล้ว นายแพทย์ที่โรงพยาบาลจุฬาได้ปฐมพยาบาลทุกทางที่จะช่วยชีวิต จนแม้จะได้ใช้กรรมวิธีแผนใหม่ในการบีบนวดหัวใจแล้วก็ไม่เป็นผล เพียงแต่หัวใจได้เต้นขึ้นมาระยะหนึ่งแล้วก็หายไปพร้อมทั้งชีวิตก็มิได้กลับฟื้นคืนมา ทุกคนก็พากันร้องเป็นเสียงเดียวว่า ไม่น่าจะตายในวัยและวาระเช่นนี้! ในชีวิตที่น่าจะตายของนาวาอากาศโทเกษมเคยผ่านมาครั้งหนึ่งแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ ตอนไปราชการภาคใต้โดยเครื่องบินของกองทัพอากาศเกิดอุบัติเหตุตกที่บางเขนใกล้สนามบินดอนเมือง ได้รับบาดเจ็บอาการสาหัสอยู่หลายวัน รอดชีวิตมาได้เหมือนปฏิหารย์ เขาถึงได้ว่าคนเราไม่ถึงที่ก็ไม่ตาย ถ้าถึงที่อยู่ที่ไหน เวลาไหนก็ตายตายได้อย่างง่ายดาย เช่น ในกรณีของนาวาอากาศโทเกษมนี้

แต่การตายที่ต้องจากไปอย่างกระทันหันไม่มีวันที่จะได้กลับมา ไม่ให้โอกาสได้เตรียมตัวเตรียมใจเช่นนี้ ย่อมนำความตระหนก–ตกใจและความเศร้าเสียใจอย่างสุดซึ้งที่จะพรรณาแก่บุตรภรรยาและญาติพี่น้อง–มิตรสหาย นับเป็นการสูญเสียที่ทำความทุกข์โศกให้แก่ครอบครัวอย่างใหญ่หลวง

ด้วยคุณงามความดีและกุศลผลบุญที่นาวาอากาศโทเกษม ได้ทำไว้ รวมทั้งที่บรรดาญาติ–มิตร ได้ประกอบอุทิศให้ ขอจงเป็นพลานิสงฆ์แด่ดวงวิญญาณ จงได้ประสพแต่ความสงบสุขในสัมปรายภพทุกประการเทอญ.

---

61 Rama 1 Road,
Bangkok

4 สิงหาคม 2511

เรียน คุณปลั่ง ที่นับถือ

จดหมายขอพิมพ์ชีวิตของ นายควง อภัยวงศ์ ได้รับแล้ว ขอขอบคุณมากที่เห็นว่าดี และใคร่จะพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ น.ท. เกษม สุวรรณานนท์

ดิฉันปรึกษาลูก ๆ ดูแล้ว เห็นว่า ถ้าจะพิมพ์แต่ "ชีวิตของข้าพเจ้า" ที่คุณควงพูดไว้เองนั้น ยินดีไม่ขัดข้อง แต่ในตอนต้นเป็นเรื่องที่เขียนขึ้นภายหลังอสัญญกรรม อาจไม่ถูกต้องทุกตอน ถ้าคุณสงสัย โปรดได้มาพบจะขอบคุณมาก

ขอแสดงความนับถือ

เลขา อภัยวงศ์

คำนำ

ในงานพิธีพระราชทานเพลิงศพ น.ท. เกษม สุวรรณานนท์ ซึ่งเป็นหลานของข้าพเจ้าในวันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๑๑ เจ้าภาพในงานนี้ใคร่จะจัดพิมพ์หนังสือขึ้น เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพเป็นอนุสรณ์ของหลานผู้ล่วงลับไปแล้ว ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าหนังสือที่จะแจกนี้ ควรเป็นหนังสือประเภทสารคดีต่าง ๆ ตามยุคและสมัย เพื่อเยาวชนรุ่นหลังจะได้เก็บไว้ค้นหาเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ และผู้ที่ได้รับไปจะได้เก็บไว้เป็นอนุสรณ์ชั่วกาลนาน ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วหลายเรื่อง เห็นว่าปาฐกถาครั้งสุดท้ายของนายควง อภัยวงศ์ เรื่อง "ชีวิตของข้าพเจ้า" เป็นเรื่องที่คนไทยทุกคนควรได้ทราบและซาบซึ้งโดยละเอียดของชีวประวัติของบุคคลผู้นี้ด้วย เพราะเป็นตัวอย่างอันดีของผู้ที่รักชาติ รักพระมหากษัตริย์และทั้งประชาชนด้วย พร้อมทั้งผลงานและการริเริ่มในเวลาอันสั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าแม้ท่านจะปาฐกถาด้วยตนเอง ในครั้งสุดท้ายครั้งหนึ่ง และได้จัดพิมพ์ไว้เมื่องานพระราชทานเพลิงศพ นายควง

อภัยวงศ์ แล้วก็ตาม แต่ปรากฏว่ายังมีผู้สนใจประสงค์จะได้อ่านอีกจำนวนมาก จึงเห็นสมควรที่จะจัดพิมพ์ขึ้นแจกเป็นบรรณาการในงานนี้ จึงได้ไปขออนุญาตคุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ และท่านก็ยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์ ฉนั้นขอขอบพระคุณคุณหญิงไว้เป็นอย่างสูง

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐานขอให้กุศลผลบุญที่ข้าพเจ้า พร้อมญาติมิตร ของหลาน ได้ร่วม กันบำเพ็ญ อุทิศแด่หลาน จงเป็นพลปัจจัย ดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของหลานจงประสพแต่ความสุขเกษมสำราญในสัมปรายภพ

อนึ่ง เมื่อคราวตั้งศพบำเพ็ญกุศลบรรจุศพ และในการพระราชทานเพลิงศพในวันนี้ก็ดี ความบกพร่องต่าง ๆ คงต้องมีขึ้น เจ้าภาพทุกคนขอประทานอภัยด้วย และขอกราบขอบพระคุณท่านที่มาให้เกียรติในวันนี้ทุกท่านเป็นอย่างสูง ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

ปลั่ง สุวรรณานนท์

๑๙ สิงหาคม ๒๕๑๑

ชีวิตของข้าพเจ้า

โดย

พันตรีควง อภัยวงศ์

พระคุณเจ้า และ ท่านสุภาพชนทั้งหลาย

วันนี้กองการศึกษาผู้ใหญ่เชิญผมมาเล่าเรื่องชีวิตของผมความจริงผมเองก็รู้สึกตะขิดตะขวงใจอยู่เหมือนกัน แต่เมื่อถูกขอร้องก็ต้องสนองศรัทธา และเมื่อจะมาเล่ากันแล้ว ผมจะหาเรื่องสนุก ๆ แทรกไปด้วย เพื่อท่านจะได้ไม่ง่วงนอน ความจริงเรื่องชีวิตของผมนี้ ถ้าจะว่าโลดโผน

มันก็อาจจะโลดโผนอยู่บ้าง ถ้าจะว่าเรียบร้อยก็ได้เหมือนกัน แต่ก่อนที่จะเล่าการตั้งต้นชีวิตของผม ผมคิดว่าเมื่อท่านจะพิจารณาชีวิตของบุคคลใดๆ ท่านควรจะรู้จักพื้นเพเดิมของคนๆ นั้นเสียก่อน ขอประทานอภัย ถ้าจะพูดอย่างชาวตลาดก็ว่าต้องรู้จักกำพืดของคนคนนั้น เมื่อท่านทราบแล้วท่านจะได้วิจารณ์ในเรื่องปัญหา ที่คนนั้นได้ดำเนินชีวิตมาได้โดยถูกต้อง เพราะฉะนั้นผมก็ต้อง ขออนุญาตอธิบาย ถึงพื้นเพเดิม ของผม เสียก่อน เพราะตัวผมนี่เองก็ยังเป็นที่สงสัยกันอยู่มาก บางพวกเขาก็ว่าผมเป็นเขมร บางท่านก็บอกว่าไม่ใช่ ผมเป็นคนไทยเดิมต่างหาก ผมเลยตกที่นั่งลำบาก เมื่อคราวเกิดคดีเขาพระวิหารก็ตกที่นั่งนกมีหู หนูมีปีก พูดไม่ได้ลำบากใจ เพราะฉะนั้นจึงขอประทานเล่าให้ท่านทั้งหลายฟังเสียก่อน

ตามพระราชพงศาวดารไทยเราเกี่ยวกับกรุงกัมพูชานั้นก็มีว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าตากสิน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเขมรสวรรคตก็เกิดมีการชิงราชสมบัติ ระหว่างเจ้านายเขมรที่กรุงกัมพูชา และมีการฆ่าฟันกันเพื่อจะแย่งราชสมบัติ พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้ากรุงธน ฯ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้พระยายมราช (แบน) ออกไปกำกับการกรุงกัมพูชา เพื่อไม่ให้เจ้าแผ่นดินเขมรและเจ้านายเขมรฆ่าฟันแย่งราชสมบัติกัน (เคยมีคนแต่งหนังสือเกี่ยวแก่ประวัติของผมเขียนปะปนกันเสีย เรียกนามเป็นพระยายมราช (แบ้น) ซึ่งเป็นชาวเขมรมาสมัครรับราชการภายหลัง แต่จะมาจากไหนไม่ทราบ) พระยายมราช (แบน) ก็ได้ไปปฏิบัติหน้าที่ตามพระบรมราชโองการ เหตุการณ์ก็สงบเรียบร้อย แต่เผอิญไปมีเพื่อนซึ่งเป็นเจ้าเขมรองค์หนึ่ง ในพงศาวดารเรียกว่าเพื่อนน้ำมิตร และเจ้าเขมรองค์นั้นก็เผอิญไปฆ่าเจ้าเขมรอีกองค์หนึ่งที่จะขึ้นครองราชสมบัติเข้าทางราชการเขมรก็มีหนังสือขึ้นมาทูลเกล้า ฯ ถวายฟ้องพระยายมราช (แบน) ไม่ปรากฏว่าฟ้องมายังไง แต่มีพระบรมราชโองการเรียกตัวพระยายมราช (แบน) เข้ามา แล้วก็ถูกจำขังที่กรุงธน ฯ

เวลานั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยังทรงพระราชอิสริยยศเป็นเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ก็ทรงมี

พระกรุณาช่วยอุปถัมภ์พระยายมราช (แบน) ให้ได้เป็นสุข ทั้งๆ ที่ติดคุกอยู่นี้ แล้วต่อมาเมื่อประเทศญวนได้กรีฑาทัพเข้ามาบุกรุกเขมร พระเจ้าตากสินก็มีพระบรมราชโองการให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกรีฑาทัพ ออกไปช่วยเขมร ป้องกันทัพญวนที่เข้ามารุกราน เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกก็ขอพระยายมราช (แบน) ไปในกองทัพด้วย โดยเหตุที่เป็นผู้ชำนาญการทางภาคนั้น จึงได้ตามเสด็จร่วมไปในกองทัพที่ไปเขมรด้วย เมื่อเสร็จนำกองทัพไทยไปถึงเมืองกัมพูชาแล้ว ทางนี้พระยาสรรค์เกิดคิดกบฏจับพระเจ้าตากสิน แล้วมีใบบอกไปยังกองทัพไทยที่กัมพูชา ว่าเกิดเรื่องที่เมืองไทยแล้ว เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกก็แบ่งกองทัพออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งนำกลับเมืองไทย อีกส่วนหนึ่งให้พระยายมราช (แบน) เป็นผู้กำกับทัพอยู่ทางกัมพูชา เมื่อเสด็จมาถึงแล้วก็พักอยู่ที่วัดภูเขาทอง แล้วก็ปราบดาภิเศกขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ส่วนพระยายมราช (แบน) ก็ติดราชการคุมเมืองเขมรอยู่ทางโน้น

ต่อมาก็มีนักองเอง ซึ่งเป็นเจ้านายเขมรเวลานั้นอายุได้ ๕ ขวบ เป็นผู้มีสิทธิที่จะขึ้นครองราชสมบัติเขมร พระยายมราช (แบน) คงจะนึกว่าถ้าขืน ทิ้งไว้อาจเกิด ฆ่าฟัน กันอีกคราวนี้คงถูกตัดศีรษะแน่ ผมสันนิษฐานว่าอย่างนั้น ก็เลยให้พระยาเขมรกับข้าราชการไทยในกองทัพคุม นักองเอง ขึ้นมาทูลเกล้า ฯ ถวายที่กรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ก็ทรงรับไว้อุปถัมภ์เป็นบุตรบุญธรรม แล้วมีพระบรมราชโองการให้พระยายมราช (แบน) เป็นผู้สำเร็จราชการกรุงกัมพูชา และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ซึ่งเป็นต้นตระกูลของผม (เสียงคนปรบมือ) เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ได้ปกครองเขมรในฐานะผู้สำเร็จ ราชการ ตลอดมา จนกระทั่งนักองเองได้บรรลุนิติภาวะ ได้ทรงผนวชที่กรุงเทพ ฯ เป็นนาคหลวงเสด็จแล้วก็เสร็จกลับขึ้นไปครองราชสมบัติเขมร

เวลานั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ กับนักองเอง ก็ตกลง กันว่าถ้า หากปล่อยให้ เจ้า พระ ยา อภัยภูเบศร์

(แบน) อยู่ที่โน่นบางทีจะเกิดหมางใจกัน ไม่สะดวกแก่การปกครอง จึงตกลงกันแบ่งดินแดนเขมรที่เราเรียกภายหลังว่ามณฑลบูรพา ออกมาทั้งมณฑล คือ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ มงคลบุรี และ ระสือ ห้าจังหวัดมาขึ้นกับราชอาณาจักรไทยเสีย และมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นผู้สำเร็จราชการทั้ง ๕ จังหวัดนี้ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา คราวนี้ตระกูล "อภัยวงศ์" ก็ได้รับใช้แผ่นดินมาตลอดจนกระทั่งถึงรัชการที่ ๕ มีเจ้าพระยาคฑาธรธรณินทร์ (เยีย) เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) อนึ่ง โดยที่พระตะบองเวลานั้นเป็นเมืองหน้าด่าน ตามที่เราจะเห็นในพงศาวดารว่า บางทีเขมรก็กลับใจไปเข้ากับญวน ยกทัพมาตีไทยก็ผ่านมาทางพระตะบอง ศรีโสภณ เสียมราฐ นี่แหละ พวกทางโน้นก็ต้องเป็นผู้ยืนหยัดต่อสู้ไว้ก่อน จนกว่าทัพหลวงจากกรุงเทพ ฯ จะขึ้นไปช่วย แต่เราก็ได้ช่วยกันรักษาพระราชอาณาจักรให้ตลอดรอดฝั่งมาจนกระทั่งตอนหลังเขมรก็กลายเป็นประเทศในอารักขา อย่างภาษาดิโปลเมติค เขาเรียกว่าโปรเทคโตร่า

ของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสก็พยายามที่จะเอาแผ่นดินเหล่านี้กลับคืน จึงขอตั้งกงสุลขึ้นที่จังหวัดพระตะบอง แล้วก็หาเรื่องหาราวต่าง ๆ ตระกูลของผมก็ช่วยกันผ่อนหนักผ่อนเบาตลอดมา

จนกระทั่งถึง ร.ศ. ๑๑๒ ฝรั่งเศสเอาทหารเข้ามา เอาเรือรบสองลำเข้ามาปิดปากอ่าวไทย ทางไทยเราก็ได้ปืนดี ครูดีก็ยิงจมไปลำหนึ่ง เลยตกลงเจรจากันไปเจรจากันมานาน ท่านก็คงทราบพงศาวดารตอนนั้นแล้ว ว่าเราต้องใช้เงินให้เขา ดูเหมือนล้านกว่า หรือ ๓ ล้านกว่าบาทนี่แหละ เวลานั้นก็นับว่ามากมาย และเพื่อเป็นประกันการชำระหนี้ ฝรั่งเศสเข้ามายึดจันทบุรีและตราดเอาไว้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ก็ทรงมีพระราชมานะเกณฑ์ทรัพย์สมบัติของเจ้านายและใครต่อใครมารวมกันชดใช้หนี้ ยังไม่ถึงกำหนดก็ใช้หนี้ได้สิ้นเสร็จ แต่ทหารฝรั่งเศสแทนที่จะถอยออกไปหมดกลับยังยึดตราดอยู่ และขอเจรจาเรื่องมณฑลบูรพาต่อไป ทางไทยเราก็ไม่มีหนทางที่จะทำอย่างอื่น ต้องเอากุ้งฝอยแลกปลากระพง

ตามที่ผู้ใหญ่เล่าให้ผมฟังนั้น ได้มีพระบรมราชโองการเรียกเจ้าคุณพ่อของผมลงมากรุงเทพ ฯ และทรงรับสั่งถาม

ความเห็น เจ้าคุณพ่อของผมก็กราบบังคมลูลว่า เราควรจะเอาจังหวัดที่เป็นของไทยไว้ ส่วนที่เป็นจังหวัดเขมรถ้าจำเป็นจะต้องเสีย ก็ควรยอมเสียจังหวัดที่เป็นเขมร รักษาจังหวัดไทยไว้ดีกว่า ก็เป็นอันตกลงทำสัญญาคืนมณฑลบูรพาให้แก่เขมรไป (ที่จริงให้แก่ฝรั่งเศส) ในการเจรจาขั้นต่อไปฝรั่งเศสได้บอกว่า สำหรับเจ้าคุณพ่อผมนั้นจะอยู่ที่พระตะบองต่อไปก็ได้ เขาขอร้องให้อยู่ ส่วนเกียรติยศเกียรติศักดิ์เคยมีมาอย่างไรก็จะขอให้อย่างนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ก็ทรงรับสั่งเรียกเข้ามาถามว่า ว่ายังไง เจ้าคุณคฑาธร (เวลานั้นยังเป็นพระยาคฑาธรอยู่) จะอยู่ทางโน้นหรือจะคิดยังไง แต่เจ้าคุณพ่อของผมได้กราบบังคมทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้ามีนายแต่เพียงคนเมือง ขอกลับบ้านเดิม ดังนี้เราจึงกลับบ้านเดิม และเราก็อพยพมาในเวลานั้น เมื่อเราย้ายครอบครัวมาผมอายุ ๔ ขวบก็จำอะไรไม่ค่อยได้ นอกจากซน ขี่ช้างบ้าง ขี่ม้าบ้าง ถ้าท่านอยากจะรู้ว่าเขามากันยังไง โปรดอ่านดูในหนังสือตาไซเดน-ฟาเดน (Seidenfaden) เวลานั้นมียศเป็นนายร้อยตำรวจเอก

ซึ่งมีหน้าที่ไปรับ และยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ อย่างล้นพ้น ให้เกณฑ์คนเกณฑ์เกวียนไปรับ นอกจากเราจะบรรทุกเอามาจากทางโน้นแล้ว ยังมีพลเมืองเขมรที่ติดตามมาอีกมาก เราเดินทางรอนแรมมาตามป่าไม่มีถนนอย่างสมัยนี้ เป็นเวลาแรมเดือนกว่าจะมาถึงเมืองปราจีนบุรี

เรามาตั้งรกรากที่ปราจีน ฯ สร้างบ้านอยู่ที่จังหวัดนั้น ความจริงบ้านเราอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ก็มี ตรงข้ามกับโรงหนังเฉลิมเขตร เวลานี้ก็เป็นกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ส่วนหนึ่ง และส่วนหนึ่งก็ขายไปแล้ว พี่สาวของผมขายให้เขาไปและเขาก็รื้อเอาไปหมดแล้ว ส่วนที่เป็นกรมวิยาศาสตร์ ฯ นั้น เจ้าคุณพ่อได้ถวายให้แก่ พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่ หัวในครั้งกระโน้น เพื่อใช้ทางราชการ แต่เข้าใจว่าไม่ได้ให้เลย เป็นแต่เพียงให้ทางราชการยืมที่ดิน เมื่อเรามาอยู่ที่จังหวัดปราจีน ฯ จังหวัดนี้จึงเป็นที่ตั้งต้นชีวิตของผม แน่ละ การที่เราไปอยู่เมืองเขมรมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนกระทั่งปลายรัชกาลที่ ๕ นั้น การปะปนระหว่างเขมรกับพวกผมนี้มีมากมาย ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร คราวนี้ท่านก็พิจารณาเอาเองเถิดว่าผมจะเป็นเขมรหรือเป็นไทย

เมื่อผมมาอยู่ปราจีน ฯ มารดาของผมก็ให้เรียน ก ข ก. ไก่ กับลุง (ขุนอุทัย) ซึ่งเป็นพี่ชายคนใหญ่และเป็นแพทย์ประจำจังหวัดปราจีน ฯ ในสมัยนั้น ตอนนั้นพระองค์เจ้าอลังการ ฯ เป็นเทศา ฯ แล้วเจ้าคุณเพ็ชร ฯ (พวก ณ ป้อมเพชร) เป็นเจ้าเมือง ผมไปเรียนหนังสือนิด ๆ หน่อย ๆ เล่นบ้างเรียนบ้างที่บ้านลุง ครั้นเมื่ออายุ ๕ ขวบ เจ้าคุณพ่อก็ส่งให้ผมมาอยู่กรุงเทพ ฯ ที่ยศเส พวกพี่ชายโต ๆ ก็ไปเรียนที่โรงเรียนราชวิทยาลัย ส่วนผมยังเป็นรุ่นเด็กก็ไปเรียนที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ นักเรียนรุ่นเดียวกับผมในครั้งนั้นมีหลายคน จำได้บ้าง ไม่ได้บ้าง เท่าที่จำได้ดีที่สุดคือนายโชติ คุณเกษม เป็นนักเรียนห้องเดียวกัน ผมอยู่ที่เทพศิรินทจร์นกระทั่งเรียนได้ชั้นมูล ๔ หรือมูล ๓ พอจะขึ้นชั้นประถม รัชกาลที่ ๖ ก็ทรงตั้งลูกเสือขึ้นใหม่ ๆ เจ้าคุณพ่อจึงให้ย้ายไปเรียนภาษาฝรั่งเศสที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เพื่อจะส่งไปนอก แต่พอดีเกิดสงครามขึ้นพี่ชายผมสามคนเขาไปนอกก่อนแล้ว ส่วนผมรอจะไปรุ่นสองที่จะไปทีหลัง แต่เมื่อเกิดสงครามเสียก็ยังไม่ได้ไป จนกระทั่งผมอยู่ห้องสามอัสสัมชัญภาษาฝรั่งเศส สงครามจึงสงบ

เมื่อเรือ "มีเตา" ขนทหารครั้งแรกเข้ามากรุงเทพ ฯ ขากลับออกไป พวกเราก็ไปในเรือลำนั้น เจ้าคุณบุรีนวราชจะไปเป็นทูตที่อังกฤษ เราก็ไปกับท่านด้วย พระองค์จุมภฏ ฯ กรมหมื่นนครสวรรค์ ฯ ก็ไปพร้อมกัน หลวงสินธุ์สงครามชัยก็ไปด้วย เรารักกันมาตั้งแต่ครั้งนั้น ครั้นผมไปเรียนที่ฝรั่งเศส เจ้าคุณพ่ออยากจะให้ผมไปเรียนกฎหมาย แต่ผมก็เรียนกับท่านว่าผมไม่ชอบเรียนกฎหมาย ผมอยากจะเรียนช่างกล ท่านก็บอกว่าจะเรียนช่างก็ตามใจ ควรจะไปเรียนไฟฟ้าซิ ผมก็ไม่กล้าเถียง ความจริงใจของผมอยากจะเป็นช่างกล พอไปถึงทางโรงเรียน ผมก็บอกกับครูว่าผมจะเรียนช่างกล เขาก็เตรียมให้ผมไปสอบแข่งขัน

ระหว่างที่ผมไปถึงประเทศฝรั่งเศสนั้น เป็นปี ค. ศ. ๑๙๑๙ คือเลิกสงครามใหม่ ๆ ผมไปอยู่ได้สัก ๒ หรือ ๓ ปี ผมก็พบนักเรียนไทยคนหนึ่ง เขาเป็นนักเรียนกฎหมายเพิ่งไปจากเมืองไทย พบกันที่สถานทูต เพราะทางสถานทูตนั้น เวลาหยุดพักเรียนก็อนุญาตให้เราเข้าปารีส สำหรับผมถูกส่งให้ไป

อยู่เมืองตูร์ ภาคกลางของฝรั่งเศส แต่ว่าเวลาพักเรียนอีสเตอร์ หรือวันหยุดต่าง ๆ เขาก็ให้เข้ามาเที่ยวปารีส จึงมาพบหนุ่มคนนั้น นักเรียนกฎหมายคนนี้ก็คือ นายปรีดี พนมยงค์ ต่อมาสัก ๒ ปี ผมก็พบนายทหารหนุ่มอีกคนหนึ่งนร้อยโท คือ ร.ท. แปลก ขีตตะสังขะ เพราะฉะนั้นเพื่อนเราเวลานั้นก็มี ร.ท. แปลก นายปรีดี นายควง นายชม จารุรัตน์ (เป็นหลวงคหะ-กรรมเวลานี้) นายเอนก ศาสตราภัย เราเป็นเพื่อนรักกัน

ท่านผู้ฟังอาจยังไม่ทราบว่าเริ่มแรก ที่คิดปฏิวัตินั้นเป็นยังไงผมก็จะเรียน ท่านว่า ในขั้นแรก นั้น เราไม่ได้ ไปนึก ถึงการปฏิวัติ คือถึงเวลาเรียนเราก็ไปเรียน นายปรีดีก็เข้าโรงเรียนกฎหมาย ร.ท. แปลกเขามาทีหลัง เขาเป็นนายทหารจากที่นี่แล้วก็ไปเข้าโรงเรียนฟองแตนโบล โรงเรียนนายทหารปืนใหญ่ ส่วนผมก็ต้องไปเข้าโรงเรียนช่างกล (Central Lyonnaise) และผมนั้นแทนที่จะได้เรียนช่างกลสมความปรารถนา บังเอิญท่านทูตเวลานั้น คือ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร และท่านก็เป็นพี่เขยผมเสียด้วย ท่านก็บอกว่าไม่เอาละแกไปเรียนช่างก่อ

สร้างดีกว่า เมืองไทยเขาต้องการช่างก่อสร้าง แกจะไปเรียนช่างกลทำไม ผมจะเถียงก็ไม่ได้ ต้องยอมตกลง ครูกลับบอกว่าแกคงสอบตกแน่ เพราะมันสอบแข่งขันเพื่อเข้าเรียน ไม่ได้สอบธรรมดา ฉันเตรียมสอนแกไว้ทางหนึ่งแกกลับไปเรียนเสียอีกทางหนึ่ง ส่วนท่านทูตก็บอกว่า ฉันให้โอกาส ถ้าแกสอบตกสองหนฉันจะส่งกลับเมืองไทย ผมก็ใจไม่ดี ไปสอบบังเอิญเคราะห์ดี สอบทีเดียวได้เลย ตอนนี้มีเรื่องขำ ๆ หน่อย คือพอผมสอบได้แล้วก็เขียนจดหมายถึงแฟน บอกเขาว่าประเดี๋ยวเราจะไปพบกันที่ชายทะเลแล้วผมก็กลับปารีส กำลังคือกดีใจที่สอบได้แล้ว ท่านทูตกลับบอกว่า เอ้อแก ฉันไม่นึกว่าแกจะสอบได้ ฉันคิดว่าแกคงจะตกเสียอีก เพราะฉะนั้น เพื่อเป็นรางวัลฉันจะส่งแกไปพักผ่อนที่ประเทศอังกฤษ ผมก็ใจฝ่อ แฟ่นหายหมดไม่ได้พบกัน เพราะต้องไปอังกฤษแล้วไปกับใครทราบไหมก็ไปกับนายปรีดีนั่นเอง ไปอยู่บ้านเดียวกันเสียด้วย

พอหมดเวลาพักผ่อนแล้วก็กลับเข้ามา หา บ้าน หา ช่อง เพราะเดี๋ยวนี้เป็นนักเรียนผู้ใหญ่แล้ว ทีนี้ตั้งต้นจะเกิดคิดกันว่า

เมืองไทยเราควรจะมีสภามีอะไร ๆ นั้น มันก็มาจากเรื่องนิดเดียว คือ เริ่มต้นขึ้นก่อนจากทางสมาคมนักเรียนที่เราเรียกกันว่าสมาคมนักเรียนภาคพื้นยุโรปปัจจุบันนี้ ซึ่งนับรวมทั้งเยอรมันและประเทศในยุโรป ยกเว้นแต่อังกฤษเท่านั้น เรามีสมาคมอย่างนักเรียนอังกฤษ เมื่อเราโต ๆ ด้วยกันแล้ว เวลาพักผ่อนเราก็มาพบกันที่ปารีส เราจับกลุ่มคุยกันไป แตกฉานกันไป นายปรีดีเขาเรียนกฎหมายเขาก็อธิบายเรื่องสภา เราก็มีความเห็นกันว่า ไทยควรจะมีส่วนมีเสียงในการปกครองบ้าง แต่พระเจ้าแผ่นดินและพระราชวงศ์นั้นเราเทิดทูนไว้ เรามีความรู้สึกกันอย่างนี้ ทำนองเดียวกับในอังกฤษเขาก็คิดเรื่องแค่นั้นเอง เป็นความเห็นเฉย ๆ

ต่อมา นักเรียนผู้ใหญ่ของ รัฐบาลบอกว่าเงิน ไม่ พอใช้ เพราะท่านทูตให้ค่าแลกเปลี่ยนต่ำ เงินฝรั่งเศสค่าตกต่ำไปแล้วก็ควรจะได้มากขึ้น เพราะค่าครองชีพก็แพงขึ้นแต่ท่านทูตก็ไม่ให้ คราวนี้หลวงประดิษฐ ฯ หลวงพิบูล ฯ เวลานั้นก็คือนายปรีดีกับ ร.ท. แปลก และนักเรียนหลวงหลายคน ก็มั่วสุม

กันเข้าชื่อเขียนหนังสือถึงท่านทูต ขอเงินเพิ่มเติมเพราะเงินเท่าที่จ่ายนั้นไม่พอใช้ อัตราแลกเปลี่ยนต่ำลงไปเมื่อเงินฝรั่งเศสต่ำลงไป ค่าใช้จ่ายก็สูงขึ้น ท่านทูตกริ้วว่าพวกนี้มันสู่รู้อะไรกัน แต่ผมนั้นไม่เกี่ยวด้วย เพราะผมเป็นนักเรียนทุนส่วนตัว ผมแลกเงินของผมเอง แต่เรามันมีนิสัยเป็นคนอดอยู่ไม่ได้ เห็นว่าอะไรไม่ยุติธรรมเราก็ไปช่วยเขา เข้าช่วยเขาเฉย ๆ ไปยังงั้นเอง โดยไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียอะไรกับเขา ต่อมาท่านทูตก็หาว่าสมาคมนักเรียนทำบัญชีไม่ถูกเงินหาย เผอิญก็เป็นสมุห์บัญชีเสียด้วย ก็เลยเกิดเถียงกันขึ้น ครั้นสอบบัญชีปรากฏว่าเงินไม่หาย เรื่องมันก็แล้วกันไป

ต่อมามีการประชุมประจำปี เราก็แจ้งไปยังสมาคมนักเรียนอังกฤษ นักเรียนอังกฤษก็ส่งผู้แทนมาร่วมประชุมกับเรา ครั้นถึงคราวนักเรียนอังกฤษเขาจะประชุมบ้าง เราก็จะส่งผู้แทนไปร่วมประชุม แต่ท่านทูตที่ปารีสไม่ถูกเส้นกับเจ้าคุณภรต ฯ ซึ่งเวลานั้นเป็นผู้ดูแลนักเรียนอังกฤษ (เดี๋ยวนี้เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวชิราวุธ) ท่านทูตเลยไม่ให้เราไป เราก็

บอกว่าทำอย่างนี้ไม่ถูก แล้วเราก็เรี่ยไรเงินของพวกเราเอง ใช้นายประยูร ภมรมนตรีไปวีซ่า เพราะท่านทูตไปสั่งเขาไม่ให้ยอมวีซ่าไปอังกฤษ เราจึงออกกลเม็ดจะเอาชนะให้ได้ คือส่งนายประยูร ฯ ไปเบลเยี่ยมก่อน อุตส่าห์ขึ้นรถไปเบลเยี่ยม แล้วไปวีซ่าจากเบลเยี่ยมเข้าอังกฤษ ท่านทูตทรงทราบเข้าก็กริ้วใหญ่ทีเดียว เกิดเอะอะกัน และเกิดฟ้องร้องกล่าวหาในเรื่องต่าง ๆ ต่อมาเรื่องก็รุนแรงขึ้นทุกที การพูดการเจรจาในเรื่องที่ว่าเราควรจะมีสภาผู้แทนอะไรต่ออะไรก็หนักขึ้น ท่านทูตก็หาเรื่องอีกท่านว่าเราเป็นพวกคอมมิวนิสต์ ฟ้องเข้ามากรุงเทพ ฯ เคราะห์ดีรัชกาลที่ ๖ กับรัชกาลที่ ๗ ท่านทรงพระกรุณา เพราะรัชกาลที่ ๗ ท่านทรงทราบเรื่องราวอยู่ก่อนแล้ว รับสั่งว่าให้มันเรียนให้จบเสียก่อนเถิด พอนายปรีดีเรียนจบ เขาก็ส่งกลับทันที ไม่ให้อยู่ต่อไปอีก ตามปกติต้องให้อยู่อีกปีหนึ่งเพื่อไปดูงานดูการแต่นี่ให้กลับเลย แล้วท่านทูตก็กริ้วด้วย ถึงแก่ให้มาเรือชั้นสองพวกเราเห็นว่าเล่นรังแกกันอย่างนี้ไม่ดี เลยช่วยเรี่ยไรเงินกันให้นายปรีดีมาเรือชั้นหนึ่ง ท่านทูตทรงทราบก็โกรธอีก ผม

เนื่องในวันครบ ๕ รอบ ของมารดา
กับ ภรรยา – บุตร พ.ศ. ๒๕๐๙

เองก็ถูกหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ตำรวจไปดูห้องดูบ้าน แต่เมื่อเราไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์อยากดูก็ดูไป แล้วก็เลิกกันไปเอง

ส่วนผมนั้นท่านก็ว่าอะไรไม่ได้ เพราะผมเป็นนักเรียนทุนส่วนตัว ผมจะกลับเมื่อไรก็ได้ จะไปเมื่อไรก็ได้ และยังแถมเป็นน้องภรรยาของท่านทูตเสียด้วย ก็ยิ่งศักดาใหญ่ เมื่อเรียนจบแล้วผมก็อยู่ต่อไปอีกปีหนึ่ง ผมไปดูงานการรถไฟและอื่น ๆ แล้วผมก็กลับมาในปลายปี ๒๔๗๐ เมื่อกลับมาผมก็ไปขอทำงานที่กรมนคราทร ไปเฝ้าทูลกระหม่อมวังบางขุนพรหม ท่านก็ดีหรอก รับสั่งถามว่าแกจะทำงานรึ และท่านยังรับสั่งต่อไปว่า พวกแกมันไม่ทำงานกันสักคนเดียว เพราะมันมีสตางค์กัน ทั้งนี้ก็คงจะทรงเห็นว่าพวกพี่ ๆ ของผมไม่ทำงานกัน ผมก็กราบทูลว่า ทำพะยะค่ะ ท่านก็รับสั่งว่า เออ ต่อจากนั้นผมก็ไปเฝ้าแทบทุกวัน ไม่เฝ้าที่กระทรวงมหาดไทยก็ไปเฝ้าที่วังจนรู้จักคนในวังหมด ท่านก็ไม่รับสั่งว่าอย่างไร ผมก็ไปหาเจ้าพระยาวงษา ฯ ของานทำที่รถไฟ แต่ทางรถไฟเขาก็ไม่เอา เขาบอกว่าเขาเก็บตำแหน่งไว้ให้นักเรียนของเขา บังเอิญเวลานั้นกรมไปรษณีย์ต้องการคน ผมก็เลยได้งานทำที่กรมไปรษณีย์

ตามที่ผมเล่ามานี้ ความจริงผมไม่ได้คิดจะเป็นนักการเมือง ผมชอบงานอินยิเนียร์มากกว่า แต่ท่านทั้งหลายคงไม่เชื่อบอกว่าไม่เป็นยังไง เป็นนายกกยุ่งกว่าเขาตลอดเวลา อันที่จริงเขามายุ่งกับผมเอง แล้วผมก็เลยติดร่างแหกับเขาไป ถอนตัวไม่ออกจนบัดนี้ ที่พูดอย่างนี้ท่านคอยฟังต่อไปก็แล้วกัน ผมไม่มีเจตนาที่จะเป็นใหญ่เป็นโตอะไร ผมรักของผมไปคนละเรื่องและผมก็ไปอยู่กรมไปรษณีย์แล้ว ต่อมาทูลกระหม่อมวังบางขุนพรหมรับสั่งจะให้ผมไปอยู่กรมทาง แต่ผมมาคิดดูว่าการย้ายไปย้ายมาเขาก็จะคิดว่าเราเห็นแก่เงิน เมื่ออยู่ที่นี่ก็อยู่ไม่ไปตามรับสั่งละ ผมก็เลยคงอยู่ไปรษณีย์ต่อไป ทางกรมก็แต่งตั้งให้เป็นนายช่างผู้ช่วยแล้ว เลขานุการของกองช่างที่นั่งทางโน้น หม่อมราชวงศ์สนั่น ลดาวัลย์ ก็ทำงานด้วยกันตั้งแต่ผมกลับมา ส่วนเรื่องตัดสายตัดอะไรเมื่อตอน ปฏิวัติก็เพราะไป อยู่กรมไปรษณีย์นี่เอง ถ้าอยู่การรถไฟก็แล้วไป คงไม่ได้ทำอะไรกับเขาหรอก

ครั้น มา ตอน รัช กาล ที่ ๗ เกิด ควา มเดือด ร้อน ทางเศรษฐกิจ ต้องดุลย์ข้าราชการเป็นการใหญ่ พระองค์เจ้าบวร-

เดช ฯ ก็ลาออกเกี่ยวแก่เรื่องขึ้นเงินเดือนทหาร แล้วก็มีข่าวลือสพัดว่าจะมีการปฏิวัติ ส่วนทางผม พวกผมนี่ยังไม่ได้เป็นล่ำเป็นสันในเวลานั้น เพราะว่ายังไม่ได้ติดต่ออะไรกันมากมาย เพียงแต่พูดกันว่า มันควรจะเปลี่ยนแปลงอะไรต่ออะไรเท่านั้นเอง ใครจะเป็นหัวเป็นหางบ้างก็ยังไม่ทราบแน่นอน แต่ตัวตั้งตัวตีก็คือ นายปรีดี นายแปลก และนายประยูร สามคนนี้เป็นตัวตั้งตัวตีทำอะไรต่ออะไร ส่วนการประชุมนั้น เขามักจะนัดประชุมกันที่โน่นบ้างที่นี่บ้าง และการสบถสาบานกันผมก็ไม่เคยไปสบถสาบานกับใคร พูดกันตามความจริง ผมทำตามความคิดของผม ผมเห็นว่าคนไทยนี่ควรจะมีสิทธิ์มีเสียงในการปกครองตัวเองเท่านั้น ไม่ได้ไปคิดว่าอยากเป็นใหญ่เป็นโตอะไรหรอก ต้องการเพียงเท่านั้น

ต่อมาก็มีข่าวหลังจาก เปิดสะ พาน พุทธ ยอด ฟ้าแล้วว่าพระองค์เจ้าบวรเดช ฯ จะกบฏ ข่าวนี้มันหนาหูขึ้นมาทุกที ๆ ท่านผู้ใหญ่ครั้งกระโน้นคงจำได้ ส่วนพวกเราเปล่า แต่เข้าใจว่าทางตำรวจเขาคงรู้แกว เพราะวันหนึ่งหลวงประดิษฐฯ หลวง

พิบูล เขาก็ชวนผมว่า ควง ไปเที่ยวเรือกันเถอะ นี่เป็นครั้งแรกที่ผมได้รู้จักเจ้าคุณพหล ฯ เจ้าคุณทรง ฯ เรื่องที่คุยกันก็มีว่า ถ้าสำเร็จแล้วจะทำอะไรกัน แต่เขาไม่ยอมบอกผม พอไปถึงตำบลหนึ่งที่มีนกชุกชุม หลวงประดิษฐ ฯ บอกว่า ควง ลือเอาปืนไปยิงนกที่นั่น ผมบอกว่ายิงยังไง พระท่านจะได้เล่นงานให้ซี แล้วผมก็ไปกลางนาเสีย เขาก็ไม่ได้ให้ผมทราบ ว่าเขาพูดกันเรื่องอะไรผมก็ไม่รู้ แต่ผมก็พลอยไปกะเขาอย่างนั้นเอง นาน ๆ ผมก็ยิงปืนขึ้นฟ้าเสียงดัง ๆ ๆ ผมไม่เคยไปยิงนกยิงสัตว์อะไร เพราะผมไม่ค่อยชอบล่าสัตว์ ตอนนี้ผมก็ได้รู้จักเจ้าคุณพหล ฯ เจ้าคุณทรง ฯ และเจ้าคุณฤทธิ์ ฯ ด้วย แต่แล้วเรื่องก็เงียบไป

ต่อมาวันหนึ่งเขามาเรียกผมไปประชุมที่บ้านคุณประยูรใกล้บ้านขุนนิรันดร์ ตรงข้ามทางรถไฟ เขาก็ให้ผมวางแผนว่าการตัดสายโทรศัพท์จะตัดที่ไหน สายโทรเลขจะตัดที่ไหน ทำอย่างไร ต้องการคนกี่คน ผมก็วางแผนให้เขาเสร็จว่า คนนี้จะต้องไปที่นี่ ตัดตรงนั้น แล้วผมก็กลับมา เขาก็ไม่บอกอะไรอีก

ต่อมาเขาจะประชุมกันและเกิดจะมาประชุมกันที่บ้านผม ผมไม่ขัดข้อง ประชุมก็ประชุม พูดกันเรื่องสมุดปกเหลือง ซึ่งท่านคงได้ทราบแล้วว่า ต่อมาเป็นเหตุที่ทำให้หลวงประดิษฐฯ ถูกเนรเทศไปเมืองนอกเรื่องสมุดปกเหลืองนี้ ได้ประชุมกันที่ห้องรับประทานอาหารบ้านผม และเขาก็ไม่ให้ผมฟังอีก เขาบอกว่าลื้อไปคอยดูข้างหน้าบ้านดีกว่าว่าใครจะมาใครจะไป พวกอั๊วประชุมกันแต่เขาก็ไม่ตกลงกัน เพราะหลายคนเขาเห็นว่ามันใช้ไม่ได้ หลวงประดิษฐฯ คนเดียวยืนยันในเวลานั้น ผมก็เข้าไปไกล่เกลี่ย เขาบอกว่าอย่ามาเถียงกันเลย เรื่องอย่างนี้รอไว้ทีหลังเถอะ คอยดูกันดีกว่า เขาก็เก็บหนังสือแล้วก็พากันกลับไป

อีกวันหนึ่ง ตอนนี้ผมแต่งงานแล้ว คุณประยูรมาบอกตอน ๔ ทุ่ม วันที่ ๒๓ มิถุนายน ว่า กวง คืนนี้เราเอาละนะ ผมก็ว่า เออ ตามใจ เอาก็เอา ผมไม่ว่าอะไร เขาถามว่า ลื้อต้องการอะไรบ้าง ผมก็บอกว่า ลื้อต้องให้ทหารอีกครึ่งโหลแล้วคนเพิ่มเติมอีก เพราะจะไปตัดสายที่กรมไปรษณีย์ มันมีหนักงานนอนเวรอยู่ เขาก็บอกว่า เออ ได้ แล้วผมก็ถามว่าจะเอา

รถอ๊วใช้ไหม เขาบอกว่าไม่ต้องละ รถผมเพิ่งออกจากอู่ ไปพ่นสีใหม่ ผมก็ไม่ได้เติมน้ำมันไว้ เขาบอกว่าไม่เอา ไม่เอาก็ดีแล้ว ครั้นถึงกำหนดเวลาผมก็บอกกับภรรยาผม เพราะเขาเห็นผมตื่นแต่เช้ามืดว่าวันนี้นัดกับหลวงทัศนัย ฯ จะไปขี่ม้าที่บางซื่อ ภรรยาผมก็พลอยเชื่อ เขากุลีกุจอช่วยหยิบเครื่องแต่งตัวเพราะผมไม่เคยโกหกเขา เขาหารองเท้าให้ผมใส่ แต่บื๋นที่พวกนั้นเอามาให้ผมก็ไม่กล้าเอาไป กลัวภรรยาจะสงสัยว่าไปขี่ม้ากันคันเอาบื๋นพกไปทำไม เลยเอาทิ้งไว้ใต้หมอนนั่นเอง ไม่ได้เอาไปหรอก ต่อมาคุณประยูรกลับเข้ามาบอกว่าต้องเอารถลื้อละ ผมจึงว่าจะเอาไปยังไง น้ำมันจะมีหรือไม่มีก็ไม่รู้ เขาบอกว่าเถอะน่าไปเถอะ และเขาเอาคุณวิลาศมาด้วย คุณวิลาศแต่งตัวเป็นร้อยตรีทหารมหาดเล็กปลอม เพราะแกไม่ได้เป็นนายทหาร แล้วก็พากันขึ้นขับรถผม เรานั่งรถไปบ้านคุณประจวบ บุนนาค พอถึงข้างบ้านขุนนิรันดร ริมทางรถไฟน้ำมันก็หมด ผมถามว่าทำไงดี น้ำมันรถอ๊วหมดแล้ว เขาก็เข้าไปถามคุณประจวบ อันที่จริงคุณประจวบก็ไม่มีรถยนต์ แต่ยังไงไม่ทราบเกิดซื้อน้ำ

มันไว้ปีบหนึ่งได้ บอกว่าจะเอาไว้ล้างเครื่องยนต์อะไรของแก ไม่ทราบ ซื้อมาทั้งปีบหนึ่ง เราเลยเอาน้ำมันปีบนั้นเติมรถกัน ไป เราไปถึงสะพานพุทธยอดฟ้าเป็นเวลาตีสี่กว่าแล้ว เขาบอก ว่าเวลาตีห้าต้องเสร็จหมด คำสั่งเขามายังงั้น ผมก็ไม่ทราบว่า ใครสั่ง เท่าที่รู้จักก็มีนายสินธุ์ หรือหลวงสิน สงครามชัย นายปรีดี หลวงพิบูลฯ และนายประยูร เมื่อเขาบอกว่าเขาสั่ง มายังงั้นเอาก็เอาคำสั่งเป็นคำสั่ง ทำไงก็ได้ ท่านทั้งหลายที่ฟัง ผมอยู่นี้คงนึกแปลกใจว่าผมไม่ทราบอะไรก็ไปกับเขายังงั้นแหละ

พอไปถึงใต้สะพานผมก็ถามคุณประยูรว่า ไหนทหาร ๖ คนอยู่ที่ไหน ทหารโหลครึ่งอยู่ที่ไหน คุณประยูรบอกว่าไม่มี ผมจึงว่าตายจริง ทำยังไงกันนี่ มีนายทหารเรือมา ๒ คน คือ หลวงนิเทศน์ กับ นายกิจ จ่าเอก ๒ คน จ่าโทอีก ๒ คน เมื่อ นับรวมคุณประจวบและคุณอะไร ๆ ก็มีทั้งหมดราว ๑๐ คน คุณ ประยูรบอกว่ามีเท่าไรก็ต้องเอา มันมีเท่านี้นี่ ผมว่าเอาก็เอา ไปถึงวัดเลียบ สำนักงานใหญ่อยู่ที่วัดเลียบ เราเอาชะแลงลงไป งัดประตู แขกยามก็ร้องโวยวาย โอ้ยนี่มาทำอารายน่ะ หลวง

นิเทศน์ ฯ ก็สั่งให้ทหารเรือติดดาบปลายปืน ยืนยามตรงทางเข้าออก ตำรวจที่อยู่บริเวณนั้นได้ยินเสียงเอะอะก็วิ่งมา หลวงนิเทศน์ ฯ บอกว่า นี่ตำรวจจับไอ้แขกยามนี่ทีเถอะ ยุ่งพิลึกเชียวละ เดี๋ยวราชการงานเมืองเสียหมด ตำรวจไม่ยักพูดซักถามอะไร จับแขกยามไปเลย ประตูที่ทำการไปรษณีย์โทรศัพท์กลางวัดเลียบไม่ค่อยแข็งแรงอะไร พองัดชะแลงมันก็หลุดออกมาด้วยกำลังชะแลง ไม่ต้องออกแรงงัดมาก เราก็พากันเข้าไปพวกอยู่เวรต่อสายข้างบนตกใจตื่นขึ้นมาเอะอะ หลวงนิเทศน์ ฯ ก็ชักปืนจะยิง ผมก็จับมือไว้ว่า เฮ้ยอย่ายิงพวกนั้นก็หลบไปคนหนึ่งหนีไปได้ แล้วเราก็ตัดสายกัน คุณประจวบก็จะเอาหัวขวานไปทุบเอาหม้อแบตเตอรี่แก้วสูง ๆ ใหญ่ ๆ ทั้งแถวพอจะทุบผมบอกว่าพ่อคุณ ขอเสียทีเถอะขืนทุบแล้วไม่มีโทร-ศัพท์ใช้กันนะ ตัดแต่สายเท่านั้นก็พอ คุณประจวบจึงยั้งมือไว้ครั้นงานตัดสายเสร็จแล้วเราก็ไปยังสนามหลวง เขานัดไว้ว่าตี ๕ พร้อมกันหมดที่ท้องสนามหลวง เราไปรถ ๒ คัน ไม่เห็นมีใครจนคนเดียวที่สนามหลวง คุณประยูรบ่นว่า เอ.... นี่มัน

ให้เอาคนเดียวหรือไง เออ ลื้อกลับบ้านเถอะ อั๊วจะไปดูเอง ผมกับคุณวิลาศก็ขับรถกลับบ้าน

เมื่อผมมาถึงบ้าน ภรรยาผมก็จัดอาหารเช้ามาให้ แต่ผมรับประทานไม่ลง มันตื้นตันคอไปหมด คิดแต่ว่าคราวนี้คงถูกตัดหัวแน่แล้ว ครั้นสายหน่อยคนรถผมมาถึงบ้าน มันก็วิ่งทะเลิกทะลักมาบอกผมว่า คุณหลวงครับคุณหลวง แหมไอ้พวกนี้มันระยำจริง มันจะขบถกันใหญ่ มันตัดสายจนหมดเลย ผมก็บอกว่า เออ โทรศัพท์มันเดินไหม โทรเลขเดินไหม คนรถว่า ไอ้ที่ผมทราบมาไม่เดินเลย มันตัดเสียเรียบเชียว ผมก็นึกในใจว่าหน้าที่ฉันเสร็จแล้ว หน้าที่คนอื่นช่างมันเถอะ แล้วคนรถก็เล่าต่อไปว่า เห็นเขาจับคุณประยูรใส่รถไปแล้ว ทหารคุมไป ผมก็รู้สึกเย็นไปตั้งครึ่งตัว เพราะไม่เคยปล้นเขา ทานข้าวก็ไม่ได้ ทานอะไร ๆ ก็ไม่ได้ พอสายอีกหน่อยมีคนมาบอกว่า พวกขบถยึดหมดแล้ว จับเอาเจ้านายไปขังที่บนพระที่นั่ง-อนันต์ ฯ แหมตอนนี้มันกับร้อนขึ้นมาเลยทีเดียว ผมรับประทานอาหารแล้วก็แต่งตัว แต่ผมไม่ไปเกี่ยวข้องกับเขา ผม

ทำหน้าที่ของผมเสร็จแล้ว ผมก็ไปทำงานที่กรมไปรษณีย์ตามปกติ ที่นั่นเสมียนพนักงานเขาก็มอง ๆ ดูผม คงจะนึกว่าผมมาสืบเรื่องอะไร เขาคงทราบแล้วว่าผมทำอะไรเมื่อคืนนี้ เพราะพวกไปรษณีย์จำหน้าผมได้ทั้งนั้น เพราะพวกเวรก็ตื่นกันทั้งหมด ผมทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ นั่งทำงานของผมไม่ได้ไปเกี่ยวข้องกับพวกปฏิวัติ ปล่อยให้เขาจัดการกันเอง นี่แหละท่านทั้งหลายอาจเห็นว่าผมบ้าพอดู ที่บังอาจกระทำถึงเพียงนั้นแล้ว แต่ผมก็ไม่ไปร่วมกับเขา พูดตามความจริง ที่ทำกันสำเร็จนี่ก็เพราะพระสยามเทวาธิราชช่วยแท้ ๆ ท่านคงเห็นแล้วว่าไม่ใช่ฝีมือพวกก่อการอะไรเลย การตระเตรียมอะไรก็ไม่พร้อม แต่ก็ทำกันไปได้ ผมคิดว่าคงจะเป็นชะตากรรมของบ้านเมืองจะต้องมีอันเป็นไปอย่างนี้ ความจริงคนอื่นเขาเตรียมมากกว่านี้ยังล้มเหลวได้ ส่วนพวกเราไม่มีสิ่งใดพร้อมเพรียงสักอย่างเดียว คุณประยูรต้องวิ่งไปเอาคีมจากเวิ้งนครเขษมเพื่อจะตัดประตู ดังนี้เป็นต้น จนกระทั่งโมงเช้าคนจึงมาพร้อมกัน ไม่ทราบว่าเขาขบถกันได้อย่างไร

ต่อมาเมื่อพวกปฏิวัติเห็นผมหายไปนาน เขาก็ให้คนมาตามที่กรม ผมจึงไปพบกับเขา เพราะว่าเขาจะใช้ผมในเรื่องจัดส่งโทรเลขไปยังจังหวัดโน้นจังหวัดนี้ บัดนี้ภาระการสื่อสารจะต้องตกเป็นหน้าที่ของผมแล้ว ผมจำเป็นต้องอยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมคอยส่งโทรเลขไปให้ทางกรมไปรษณีย์ เพราะคุ้นเคยกันพูดกันสะดวก พวกกรมไปรษณีย์ล้วนแต่เป็นเพื่อนกันทั้งนั้นเมื่อผมส่งงานไปให้เองมันก็เรียบร้อย

ครั้นจัดตั้งรัฐสภาขึ้นแล้ว เขาตั้งให้ผมเป็นสมาชิกสภาผมก็เป็น แต่ผมไม่ถือว่าเป็นพวกของใคร ผมเป็นตัวของผมเอง ผมถือความเห็นของผมเป็นเกณฑ์ เมื่อผมไม่เห็นด้วยผมก็คัดค้าน ถ้าผมเห็นด้วยผมก็ช่วยเขา ต่อมาไม่ช้าก็เกิดปัญหาสมุดปกเหลืองขึ้น จะมีเรื่องข้างในกันอย่างไร ผมไม่ทราบ ผมเองก็ไม่ใช่ตัวการสำคัญอะไร และไม่ได้ไปยุ่งกับเขา เพราะผมถือว่าเป็นข้าราชการก็สนใจแต่งานในหน้าที่เท่านั้น คือผมเป็นนายช่างผู้ช่วยโทรเลข เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๔๗๑ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์เอก เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๔๗๑

ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงในปี ๒๔๗๕ ถ้าพูดถึงข้าราชการด้วยกันแล้ว นับว่าผมก้าวหน้าเร็วพอใช้ แต่ผมเป็นคนชอบเถียง ผมเถียงท่านอธิบดี จนท่านว่าผมบ้า จะทำอย่างไรได้ เมื่อผมไม่เห็นด้วยผมก็เถียง เงินเดือนเลยไม่ขึ้นคงคิดแค่ ๒๐๐ บาทอยู่นั่นเอง ต่อมาเสด็จในกรมพระกำแพง-เพ็ชร ฯ รับสั่งถามว่า ตาควงแกได้เงินเดือนเท่าไหร่ ผมกราบทูลว่า ๒๐๐ บาท ท่านรับสั่งถามอีกว่า รับราชการมานานเท่าไหร่แล้ว ผมกราบทูลว่า ๒ ปีกว่า เกือบ ๓ ปีแล้วพะย่ะค่ะ ท่านรับสั่งว่า อ้าว ทำไมเงินเดือนไม่ขึ้นล่ะ ผมก็กราบทูลว่าไม่ทราบเกล้า ฯ รุ่งขึ้นพระองค์ท่านก็เรียกบัญชีไปตรวจ แล้วก็ทรงรับสั่งจากกระทรวงให้ขึ้นเงินเดือนนายควง ๑๕ บาท สมัยนั้น ๑๕ บาทนับว่ามากอยู่แล้ว เพราะคนใช้ก็มีเงินเดือนเพียง ๔ บาทเท่านั้น นี่เป็นความจริงที่แสดงว่าเจ้านายทั้งหลายก็โปรดปรานผม ผมไม่จำเป็นจะต้องไปปฏิวัติรัฐประหารอะไรเลย หาดีทางอื่นก็ได้ แม้แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัช-กาลที่ ๗ ท่านพบผมที่ไหน ท่านก็ทรงทักทายว่า ตาควงแก

เป็นยังไงบ้าง สมเด็จพระนางรำไพ ฯ ท่านก็เรียกตาควงเหมือนกัน ก็เราจะเอาอย่างไรอีก แต่การที่ผมร่วมในการปฏิวัติก็เพราะผมเห็นว่าบ้านเมืองจะดีขึ้น ถ้าพวกเรามีส่วนได้ช่วยกันหลายๆ ทาง นี่เป็นความคิดเห็นของผมจะผิดหรือถูกก็ไม่ทราบ

ในระหว่างที่ผมเป็นนายช่างผู้ช่วยอยู่นั้น เจ้าคุณประกิจกลศาสตร์ อธิบดี ก็มีเรื่องถูกพวกไปรษณีย์ฟ้องร้องย้ายไปประจำกระทรวง เขาจึงเลือกอธิบดีใหม่ ผมไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเลือกอธิบดีด้วย แต่ผมได้ข่าวว่า เขาจะเลือกนายช่างอำนวยการของผม คือ หลวงไกรฤกษ์ ราชเสวี ผมก็บอกกับคุณหลวงไกรฤกษ์ ฯ ว่าผมดีใจด้วย นายช่างจะไปเป็นอธิบดีพอเป็นได้สักหน่อย ผมก็มาเป็นนายช่างอำนวยการโทรเลข แต่ไม่ช้าเขาก็ย้ายผมให้ไปเป็นนายช่างอำนวยการโทรศัพท์ ตอนนี้ผมจะลาพักผ่อน หลวงประดิษฐ ฯ ก็เกิดถูกเนรเทศไปนอก และในระหว่างนั้นเอง พวกรถไฟก็เกิดสไตร๊ค์กันขึ้น กรมไปรษณีย์ก็จะสไตร๊ค์กันบ้าง ผมกับภรรยาจะไปหัวหินกัน เราเช่าบ้านเช่าช่องเขาไว้แล้ว แต่ตอนกลางคืน พระสารสาสน์-

พลขันธ์ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐการเวลานั้น (กระทรวงเศรษฐการรวมงาน ๓ กระทรวง คือ กระทรวงคมนาคม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม) ได้โทรศัพท์ถึงผมที่บ้าน ว่าพรุ่งนี้ให้ไปรักษาการแทนอธิบดีกรมไปรษณีย์โทรเลข ผมเรียนว่าผมจะลาพักผ่อน และผมได้รับอนุญาตแล้ว ท่านกลับบอกว่าลาไม่ได้ ใบลาเขาสั่งระงับแล้ว ผมเรียนถามว่ามันเรื่องราวอะไรกัน อธิบดีก็อยู่นี่ ท่านรัฐมนตรีก็คงยืนยันว่าพรุ่งนี้ต้องไปรักษาการแทนอธิบดี แล้วก็ต่อมาสักหน่อยเขาก็ให้ผมเป็นตัวอธิบดีเอง เวลานั้นเขามีการสอบแข่งขันเป็นอธิบดีคนที่ไปสอบร่วมกับผมก็ไปสอบยังงั้นเอง เขาตั้งใจจะให้ผมเป็นอธิบดีแล้วนี่ ก็สอบกันเป็นพิธีเท่านั้น ที่จริงคนอื่นก็ไม่อยากเป็นเพราะเกรงว่ามันจะสไตร๊ค์กันอย่างรถไฟอีก ผมรับตำแหน่งอธิบดีผมก็ค่อย ๆ ลูบ ค่อย ๆ จับอะไรต่ออะไรไป พึ่งเสียงทางโน้นบ้างทางนี้บ้าง ค่อย ๆ ตะล่อมกันไป งานไปรษณีย์ก็เรียบร้อยขึ้น

ต่อมาเจ้าคุณพหล ฯ นายกรัฐมนตรี ท่านจะเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีของท่าน ท่านก็ให้หลวงธำรง ฯ มาหาผมที่กรม

ไปรษณีย์ บอกว่าเจ้าคุณพหล ฯ จะขอให้เป็นรัฐมนตรีเลย คือรัฐมนตรีไม่มีตำแหน่งประจำกระทรวง แต่ขออย่างเดียวอย่าเอะอะ เพราะท่านรู้ว่าผมเคยเอะอะในสภามาแล้ว เป็นความจริง ถ้าผมไม่เห็นด้วย ผมต้องค้านไม่ว่าหน้าอินทร์หน้าพรหม ผมบอกกับหลวงธำรง ฯ ว่าผมไม่เป็นละ ผมอยู่อย่างนี้สบายแล้ว หลวงธำรง ฯ ก็กลับไป พอตอนกลางคืนเมื่อประกาศรายชื่อคณะรัฐมนตรี ก็มีชื่อผมพ่วงท้ายเป็นรัฐมนตรีลอยกับเขาด้วย ภายหลังเขาก็ให้ผมไปเป็นรัฐมนตรีสั่งราชการกระ-ทรวงเศรษฐการ เวลานั้นคุณพระสารสาสน์ก็ยังอยู่ พอดีเกิดเรื่องราคายางตก เรื่องราคายางนั้นผมได้ข่าวแว่ว ๆ จากเซอร์-โยเซียครอสบี (ทูตอังกฤษในเวลานั้น) มาแล้ว ผมคอยเตือนให้ระวังราคายางอาจตกง่าย ๆ เพราะเขาให้โควต้าง่าย ๆ อย่างนี้ท่านจะตกหลุมมันเสียแล้วครู อย่าเชื่อสถิติเมืองไทยนัก ท่านบอกว่า โอ้ย ไม่เป็นไรหรอก มันเกรงใจผม ผมก็ว่างั้นตามใจครูซิ ผมเรียกท่านว่าครู แต่ที่จริงก็ไม่ได้เป็นครูอะไรผมหรอก ท่านเคยเป็นครูโรงเรียนนายร้อย เขาเรียกกันยังงั้น ผมก็เรียก

ตามเขาไป แล้วท่านก็เอารถไฟทั้งขบวนไปปิ๊กได้ พอไปถึงสงขลาโทรเลขมาเรียนท่านนายก ฯ ว่าโควต้าที่เขาให้มาทั้งหมดไม่ได้ครึ่งเลย ผิดไปตั้งครึ่ง แหม คราวนี้คณะรัฐบาลก็ถูกสภากระหน่ำซี ผมก็รับหน้าที่แทนรัฐมนตรี เพราะท่านลาออก นายก ฯ สั่งให้ผมรักษาการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการอยู่พักหนึ่ง ต่อมาจึงตั้งเจ้าคุณศรยุทธเสนีเป็นรัฐ-มนตรีว่าการเศรษฐการ แต่ไม่ช้าก็เกิดเรื่องกฎหมาย เรือ ๕ พันตันกรอส ๖ พันตันกรอส ซึ่งเป็นเรื่องสถิติอีกนั่นแหละ ผมเคยเตือนว่าเจ้าคุณครับสถิติมันไม่ถูกนะครับ สอบดูอีกทีให้มันแน่นอนเถอะ แล้วผู้แทนในยุคนั้นก็เล่นงานเจ้าคุณศรยุทธฯ เป็นการใหญ่ เจ้าคุณศรยุทธ ฯ บอกว่าฉันเป็นทหารเรือไม่ยอมทิ้งเรือน่ะ แต่เพียงครึ่งยกเท่านั้นแหละ ท่านก็ลาออก ผมรักษาการแทนอีกตามเคย

คราวนี้ได้มีการตกลงในคณะรัฐมนตรีเขาจะให้ผมเป็นรัฐมนตรีว่าการเศรษฐการ ผมเรียนเจ้าคุณพหล ฯ ว่าผมเป็นไปไม่ได้ เพราะผมยังเด็กนัก อายุ ๓๐ กว่าเท่านั้น ผมจะไป

ญาติพี่น้องในวันตั้งศพบำเพ็ญกุศล

เป็นรัฐมนตรีว่าการเศรษฐการอย่างไร ดูมันใหญ่โตเหลือเกิน ไม่ไหวหรอกกลัวจะเสียงานของแผ่นดินเขา หาคนอื่นมาดีกว่า หลวงพิบูล ฯ ก็ให้พระบริภัณฑ์ยุทธกิจมา ผมก็ยังเป็นข้าราชการประจำอยู่ตามเดิม มาถึงตอนนี้รัฐมนตรีว่าการคลังจะเอาผมไปอยู่กระทรวงการคลัง แต่หลวงพิบูล ฯ ค้านว่าไม่ได้ให้ดวงไปคลังมันไม่ให้สตางค์ใครทั้งนั้น มันขี้เหนียว (เสียงคนปรบมือ) หลวงสินธุ์สงครามชัยเลยขอเอาผมไปช่วยว่าการกระทรวงศึกษา ผมก็ไปอยู่กระทรวงศึกษา ฯ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการอยู่นาน อยู่ถึงสองยก แล้วผมก็ลาออก

ครั้นมีการแยกกระทรวงคมนาคมออกมา ผมก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ ผมต้องจัดแจงทั้งคนทั้งทะเบียนอะไรต่ออะไรแยกออกมาจากเศรษฐการ แต่นั่งอยู่คมนาคมได้หน่อยหนึ่งก็ถูกย้ายอีก คือเวลานั้นหลวงเสรีเริงฤทธิ์ยังเป็นรัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์อยู่ วันหนึ่งมีงานฌาปนกิจศพเจ้าคุณทรงสุรเดช หลวงพิบูล ฯ ก็มาบอกผมว่า ดวงไปแทนเสรี ฯ หน่อยที่พาณิชย์ ให้เสรี ฯ มาคมนาคม ผมบอก

เหนื่อยจะตายเพิ่งเสร็จคมนาคมจะให้ไปพาณิชย์อีก ผมไม่ได้เรียนมาทางนี้ เขาก็ไม่ว่าอะไร เวลานั้นหลายคนที่กระทรวงคมนาคมก็ไม่อยากให้ผมย้าย ไปดูหมอกันใหญ่ หมอดูบอกว่าไม่ต้องย้าย พอดูหมอเสร็จมาถึงบ้าน คำสั่งย้ายมาพอดี ผมเลยต้องย้ายไปอยู่กระทรวงพาณิชย์

ขอย้อนกล่าวถึงตอนที่เขาส่งผมไปประชุมที่อเมริกาได้เรื่องสากลไปรษณีย์ผมก็ไป แล้วผมกลับมาดูงานในยุโรปอีก พอไปถึงเยอรมันได้อาทิตย์เดียว เยอรมันเกิดรบกับโปแลนด์ ผมออกจากเยอรมันไม่ได้ ต้องติดอยู่ในนั้น มีเงินปอนด์เงินดอลล่าร์ยะไรก็แลกไม่ได้ทั้งนั้น เยอรมันไม่ยอมรับแลก ผมไม่มีเงินใช้ จะทำยังไงดี ขอยืมท่านทูต พระประศาสตร์พิทยยุทธ ท่านบอกว่าไม่ได้หรอก ท่านก็มีจำกัดเหมือนกัน เผอิญเคราะห์ดี สักหนึ่งอาทิตย์ก็เปิดการติดต่อ ระหว่างเบอร์ลิน กับเดนมาร์ค ผมไปถึงเดนมาร์คเหลือเงินอยู่ ๒๕ สตางค์ แต่เมื่อถึงเดนมาร์คแล้วเราก็มีเงินใช้ เพราะเราแลกได้ ผมก็ลงเรือกลับ แต่การเดินทางเรือนี่ก็สนุกเหมือนกัน อันตรายก็อันตราย

ต้องเดินทางตั้ง ๔๕ วันกว่าจะถึงปีนัง ระหว่างเดินทางมีเรือตามกันมา ๒ ลำ พอไปถึงอังกฤษ เราหยุดนอนคืนหนึ่งที่ท่าเรือทางตอนเหนือของอังกฤษ รุ่งเช้ากัปตันกระวีกระวาดออกเรือแต่เช้าตรู่ พอเราออกถึงปากน้ำ ท่าเรือที่เราหยุดพักนอนก็ถูกเครื่องบินเยอรมันทิ้งระเบิด เคราะห์ดีไปที พอมาได้สักหน่อย เรือที่ตามกันมา ๒ ลำ ถูกเรือดำน้ำเยอรมันยิงลำหลังจมไปแล้ว ผมต้องแต่งตัวเตรียมพร้อมตลอดวันตลอดคืน เรากลัวว่าจะต้องลงน้ำกันแน่ เตรียมกันจนกระทั่งถึงปีนัง

ต่อมาไม่ช้ารัฐบาลก็ส่งผมไปสหรัฐอีก คราวนี้ให้ไปซื้ออาวุธยุทธภัณฑ์สำหรับทหารผมก็ไป แต่ไม่ได้อะไรเลย เพราะอเมริกาไม่ยอมให้ ก่อนหน้านั้นได้ส่งนายทหารไปขอซื้อเครื่องบินขับไล่ได้มา ๑๐ เครื่อง พอมาถึงมนิลาพร้อมกับผม รัฐบาลอเมริกันก็เรียกกลับคืนไป เขาบอกว่าอย่าเอาไปเลย ประเดี๋ยวจะตกไปอยู่ในมือญี่ปุ่นเสีย เวลานั้นพลอากาศเอกทวี จุลละทรัพย์กับพลอากาศเอกหะริน หงสกุล นี่ยังอยู่ในระหว่างการศึกษาและไปกับผมตลอดเวลา ครั้นพอกลับมายังไม่ทันถึง

บ้าน ประเทศไทยก็เกิดรบกับอินโดจีนเสียแล้ว เรือที่ผมโดยสารมาก็จะต้องจอดที่ไซ่ง่อน แต่ถ้าจอดไซ่ง่อนผมก็ต้องถูกจับ ผมกับภรรยาจึงต้องแรวกลับไปมนิลาใหม่ แล้วไปผ่านชะวากลับมาเข้าสิงคโปร์จึงกลับบ้านได้

ผมขอพูดถึงเรื่อง เครื่อง สื่อ สาร ของทหารใน สมัยนั้นสักหน่อย ความจริงเครื่องสื่อสารของทหารระหว่างสงครามอินโดจีนนั้น ใช้ไม่สะดวกเลยและเกิดขลุกขลักกันใหญ่ ต้องใช้เครื่องสื่อสารของกรมไปรษณีย์ ถึงแม้เราจัดเครื่องของกรมไปรษณีย์ส่งไปให้แล้วแต่ก็ยังไม่พอใช้ และมีขลุกขลักในเรื่องอื่น ๆ อีกมาก หลวงพิบูล ฯ เวลานั้นยังเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด ก็เรียกผมเข้ากองประจำการ ผมไม่เคยเป็นทหารมาก่อนเพราะเขาวัดหน้าอกแล้วมันไม่ได้ขนาด ครั้นผมไปเข้าประจำการ ก็มีพลเรือนเพียงผมคนเดียวที่นั่งทำงานร่วมกับนายทหาร หลวงพิบูล ฯ บอกว่าควงเป็นนายทหารเถอะ ผมจึงว่าแค่พลทหารเขายังไม่เอาเลย จะเป็นนายทหารยังไง ผมทำงานให้แล้วก็แล้วกัน เขาก็ไม่ว่าอะไร ต่อมาอีกสักอาทิตย์หนึ่งก็มีพระ

บรมราชโองการโปรดเกล้าให้ผมเป็นพันตรี แล้วก็ถูกส่งไปชายแดน คราวนี้มันก็ยุ่งกันใหญ่ ทหารเขาเรียกผู้บังคับกอง ผมก็ไม่รู้เรื่องว่าเขาเรียกใคร เขาต้องมาดึงเสื้อจึงจะรู้ การเคารพเราเคยแต่เปิดหมวก ที่นี้มันต้องตาเบ๊ะ เผลอไปจะเปิดหมวกแต่โดนแก๊ปเข้า เลยว่ากันยุ่งไปหมด ผมไปชายแดนกับเขาไปจนถึงศรีโสภณ แต่ไม่ได้รบอะไรกับเขา เพราะผมมีหน้าที่เฉพาะการสื่อสาร ต่อมาญี่ปุ่นก็เข้ามาไกล่เกลี่ย เมื่อตกลงสงบศึกแล้ว ผมก็เป็นผู้ไปรับมอบดินแดนคืน และไปชักธงช้างในพิธีรับมอบดินแดนด้วย เพราะเมื่อก่อนเราใช้ธงช้างคือธงช้างที่บิดาผมต้องชักลงมาแล้วครั้งหนึ่ง ผมจึงไปชักธงช้างขึ้นด้วยตนเอง แต่ตอนหลังต้องชักลงอีกที ผมไม่ได้เป็นคนชักลง ผมอยู่อเมริกา กำลังไปเจรจาต่อรองเรื่องดินแดน

เท่าที่ผมเล่าเรื่องของผมมานี้ ท่านก็คงเห็นแล้วว่าไม่ใช่ผมไปแส่หาเรื่อง เพราะอยากจะเป็นอะไรกับเขา แต่เขามาเอาผมเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเอง เช่นภายหลังการเปลี่ยนการปกครองแล้ว เขาปฏิวัติอีกครั้งหนึ่ง เมื่อสมัยเจ้าคุณมโนปกรณ์

นิตธาดา เขามาหาผมให้ผมไปตัดสายโทรศัพท์ แต่ผมรับปากกับอธิบดีหลวงไกรฤกษ์ ฯ ไว้แล้วว่าผมจะไม่ตัดสายอีก เพราะก่อนที่เขาจะตั้งให้ผมเป็นนายช่างอำนวยการโทรศัพท์น่ะ หลวงไกรฤกษ์ ฯ ก็มาเอาคำมั่นสัญญากับผมว่า คุณควงให้สัญญากับผมได้ไหมว่าจะไม่ตัดสายอีก ผมบอกว่าผมให้สัญญาได้ ผมไม่ตัดละ ทีนี้ตอนที่เขาจะให้ตัดใหม่นี่ซิ หลวงพิบูล ฯ เขาก็มาหาผมบอกว่า ควง จะให้ตัดสาย จะตัดได้หรือไม่ ผมบอกว่า ถ้ารัฐบาลสั่งก็ต้องตัดน่ะซี เขาก็ยิ้ม แต่ไม่ว่าอะไร พอถึงวันที่กำหนดเข้าเขาก็ใช้หลวงสิริราชไมตรีมาบอกผมให้ตัดสาย ผมบอก เอ...ผมก็เสียคำพูดกับท่านอธิบดีซี ผมว่าไม่ตัดสายอีกแล้วนี่ ถ้ายังงั้นผมไม่ให้ต่อสายเสียดีกว่า ผมก็เลยสั่งให้หัวหน้าเวรทั้งหมดให้หยุดต่อสาย มันก็เท่ากับตัดสายนั่นแหละ เพราะเราไม่ต่อเท่านั้นโทรศัพท์ใช้ไม่ได้ เรานั่งเฉยกันเสียไม่ต่อสายจนกว่าจะมีคำสั่งเปลี่ยนแปลง พอคำสั่งเขามาบอกว่าต่อได้ เราต่อใหม่ก็หมดเรื่อง และผมก็ไม่ผิดคำสัญญาด้วย

แล้วต่อมาก็มีเรื่องบังเอิญอีก คือในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา เมื่อกองทัพญี่ปุ่นเข้าประเทศไทยในตอนต้น

ผมเป็นรัฐมนตรีกระทรวงคมนาคม ต่อมาผมย้ายไปอยู่กระทรวง พาณิชย์ ตอนนี้หลวงพิบูล ฯ เกิดลาออกเพราะแพ้โหวตในรัฐสภาเกี่ยวแก่พระราชบัญญัติพุทธบุรีมณฑล ผมไม่ได้เกี่ยวข้องอะไรกับเขาหรอก เมื่อเขาลาออก ผมก็ออกตามเท่านั้นแหละ วันหนึ่งพระองค์เจ้าอาทิตย์ ทิพยอาภา โทรศัพท์มาที่กระทรวง บอกควงมาหาหน่อย ผมมันเป็นยังงั้นเอง ใครมีธุระก็เรียกทุกทีทั้ง ๆ ที่ผมไม่ได้เกี่ยวข้อง และผมก็ไม่ได้เป็นรัฐมนตรีแล้ว แต่ท่านเป็นประธานผู้สำเร็จราชการและรับสั่งเรียกก็ต้องไป ท่านให้ใบลาผมดู บอกว่านี่แน่ะนายก ฯ เขาลาออก จะทำยังไง เวลานั้นหลวงอดุลย์เดชจรัสก็นั่งอยู่ที่นั่นด้วย ผมจึงทูลว่าจะทำยังไง ก็ฝ่าบาทจะรับใบลาของเขาหรือไม่เล่า ถ้ารับเราก็ออกซี ถ้าไม่รับก็แล้วไป พอตอนกลางคืนคุณทวี บุณยเกตุก็ประกาศวิทยุกรมประชาสัมพันธ์เลย บอกว่านายกรัฐมนตรีลาออกแล้ว แต่เกิดเรื่องประหลาดขึ้น ใบลานั้นหายไป เออ.. ใบลาหาย คุณทวีก็เข้าปิงซี แล้ววิทยุไทยก็ออกประกาศใหม่ว่าท่านนายก ฯ ไม่ได้ลาออก ท่านจอมพลไม่ได้ลาออก เอ....

เกิดอลเวงกันใหญ่ ผมก็นึกว่าช่างปะไร ผมอยู่กระทรวงทำงานของผมก็

แต่แล้วท่านจอมพลก็สั่งให้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรี เขาโทรศัพท์มาเรียนผมให้ไปประชุม ผมก็นั่งทำงานเฉยเสีย เขาจึงให้คุณหลวงเดชสหกรณ์ เวลานั้นเป็นรัฐมนตรีเกษตร โทรศัพท์มาถึงผมอีก คุณหลวงเดช ฯ ก็บอกว่า มาหน่อยน่า ควงน่า ผมก็ไป แต่พอไปถึงท่านจอมพลก็ทำหน้าตึงกับผมเชียว เขาถามว่าทำไมเวลาประชุมคณะรัฐมนตรีคุณหลวงไม่มา ผมบอกว่าธุระอะไรผมจะต้องมา เมื่อเราลาออกแล้ว จะมาประชุมเรื่องอะไรอีก จอมพลก็ว่าคุณหลวงรู้มาได้ยังไงว่าผมลาออก ผมก็บอกว่าพระองค์เจ้าอาทิตย์ ฯ ให้ใบลาผมคืน ก็ต้องจัดการเรื่องลาออกให้มันเรียบร้อยซี แล้วจึงประชุมกันใหม่ ไม่ยังงั้นก็ไม่ถูกเรื่อง เขาก็โกรธใหญ่ เขาบอกว่าผมไม่อยากให้คุณหลวงทำงานกับผมหรอก ผมก็ตอบว่าผมไม่ได้ของานท่านี่มาขอผมเองต่างหาก เอ้า....ผมลาออก แล้วผมก็เขียนใบลาเดี๋ยวนั้น ส่งให้แล้วก็เดินออกจากที่ประชุมทันที คณะรัฐมนตรี

ต่างเงียบงัน ผมกลับมาบ้าน ให้ภรรยาจัดกระเป๋าเดินทาง ในใจคิดว่าต้องแจวละ เลยไปหัวหินพร้อมกับคุณทวี เพราะคุณทวีก็เป็นจำเลยด้วย เนื่องจากไปประกาศข่าวลาออกของรัฐบาลเร็วเกินไป ทั้งใบลามันเกิดหายไปเสียแล้ว เขาจะหาว่าเราเป็นกบฏ แต่คุณทวีนั่นน่ะคงโดนแรง

เมื่อไปถึงหัวหิน ผมนอนพักยังไม่ทันหายเหนื่อยก็มีนายตำรวจมาหา ผมนึกโกรธผู้จัดการโรงแรมว่าคงไปบอกตำรวจมาหากระมัง นายตำรวจบอกว่าเปล่าครับ ผมนำคำสั่งกองบัญชาการทหารสูงสุดมาเพื่อเรียกเข้าประจำการ ผมก็เข้าใจได้ว่าหลวงพิบูล ฯ เขาโกรธผม จึงแกล้งเรียกเข้าประจำการ ผมก็บอกว่าเรียกก็เรียกเถอะ วันหลังผมไปก็ได้ไม่เป็นไร นายตำรวจบอกว่าไม่ได้หรอก ต้องไปรายงานตัวภายใน ๒๔ ชั่วโมงม่ายงั้นติดตะราง แล้วเขาก็ไปหาตั๋วรถไฟให้เสร็จ ผมจำเป็นต้องกลับ มารายงานตัว แล้วก็ถูกสั่งให้ไปเป็น ผู้ช่วย ผู้บัญชาการสร้างถนนเชียงตุง ผมก็เตรียมตัวจะไป คราวนี้เรื่องมันสนุกคือเวลานั้นผมยังเป็นสมาชิกสภาอยู่ และสภาเขาตั้งให้คุณทวี

บุณยเกตุ เป็นประธานสภาผมเป็นรองประธาน แต่จอมพลไม่ยอมทั้ง จนแล้วจนรอด จนกรรทั่งเราต้องขอลาออกแล้วเขาก็เลือกกันใหม่ เจ้าคุณมานนวราชเสวีได้เป็นประธานสภาผมเป็นรองประธาน แต่ผมก็คงประจำการทางทหารด้วย แล้วก็เขาจะให้ผมไปเชียงตุง ผมก็จะไป แต่จอมพลกลับบอกว่าหนอย จะให้ไปเชียงตุงยังจะอยากไปอีก ถ้ายังงั้นอย่าไปเลยอยู่มันที่นี่เถิด ผมก็เลยไม่ต้องไป

ต่อมา รัฐบาลแพ้โหวตในสภาเกี่ยวแก่การเสนอพระราชบัญญัติอีกฉบับหนึ่งจะเป็นพระราชบัญญัติอะไรจำไม่ได้ รัฐบาลก็ลาออกอีก คราวนี้พระองค์เจ้าอาทิตย์ ประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ก็เรียกเจ้าคุณมานนวราชเสวี ประธานสภา และผมรองประธานสภาไปเฝ้า รับสั่งว่ารัฐบาลเขาลาออกจะทำยังไง เราก็ทูลว่าเรื่องนี้ก็แล้วแต่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จะยอมรับใบลาหรือไม่รับ ถ้ารับใบลาก็มีหนังสือแจ้งให้สภาซาวเสียงสมาชิกเลือกนายกกันใหม่ เพราะเวลานั้นยังไม่มีพรรคการเมือง ท่านก็ว่าตกลงเราก็ทูลลากลับ วันต่อมา

เจ้าคุณประธานสภาได้รับหนังสือจากผู้สำเร็จราชการ ขอให้สภาซาวเสียงเลือกนายกรัฐมนตรีเจ้าคุณท่านก็ส่งหนัง สือมา ให้ผมดูเพื่อเตรียมจัดการซาวเสียง ครั้นผมอ่านแล้วก็เรียนท่านว่าเจ้าคุณครับ หนังสือนี่ไม่มีข้อความแจ้งชัดว่าผู้สำเร็จราชการตกลง รับใบลาแล้วหรือไม่เป็นแต่ขอให้สภาซาวเสียงเลือกนายกรัฐมนตรีใหม่ ถ้าขืนซาวเสียงเราจะกลายเป็นกบฏต่อรัฐบาลนะครับ ท่านเจ้าคุณก็ว่าไหน–ไหน–ขอผมดูอีกทีซิ พอท่านอ่านละเอียดแล้วก็ร้อง ว่า โอ–ไม่ได้ ต้องไปขอให้ทำหนังสือใหม่ ปรากฏว่าพระองค์เจ้าอาทิตย์อิหลักอิเหลื่ออยู่พักหนึ่ง แล้วจึงยอมทำหนังสือแจ้งมายังประธานสภาใหม่ว่าตกลงรับใบลาของนายกรัฐมนตรีแล้ว

สภาผู้แทนราษฎรก็ เรียก ประชุมซาว เสียงสมาชิกเพื่อเลือกนายกรัฐมนตรีคนใหม่ ผลการซาวเสียงปรากฏว่าเจ้าคุณพหลพลพยุหเสนาได้รับคะแนนสูงสุด แต่เจ้าคุณพหล ฯ ไม่ได้เข้าร่วมประชุมด้วย และทราบว่าภายหลังการประชุมสภาครั้งนี้แล้ว มีลูกน้องของหลวงพิบูล ฯ ไปพบเจ้าคุณพหล ฯ เป็นการเฉพาะตัว ครั้นประธานสภาเสนอผลของการซาวเสียงให้ผู้

สำเร็จราชการทราบ พระองค์เจ้าอาทิตย์ก็ให้เชิญเจ้าคุณพหลฯ พร้อมด้วยประธานสภา และผมซึ่งเป็นรองประธานสภาไปเฝ้า พระองค์เจ้าอาทิตย์รับสั่งถามเจ้าคุณพหล ฯ ว่า เดี๋ยวนี้สภาเขาเลือกให้ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว ท่านจะรับจัดตั้งรัฐบาลไหม เจ้าคุณพหล ฯ ก็ตอบไม่ยอมรับ ผมเองพยายามมองตาเจ้าคุณพหล ฯ จนลูกตาแทบทะลักออกมา ขยิบหูขยิบตาจะให้ท่านรับ แต่ท่านก็ไม่ยอมสบตากับผมเสียเลย พระองค์เจ้าอาทิตย์จึงหันมาถามผมว่า นี่คุณควงเมื่อเจ้าคุณพหล ฯ ไม่ยอมรับจัดรัฐบาลจะทำยังไง ผมก็ทูลว่าถ้าเช่นนี้ต้องแจ้งให้สภาซาวเสียงกันใหม่

มันเป็นการบังเอิญที่ผมเกิดป่วยเป็นทอลซิลอักเสบ ไม่ได้ไปร่วมประชุมสภาในการซาวเสียงเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีครั้งที่ ๒ ผมให้หมอฉีดยาแล้วก็ต้องนอนซมเพราะพิษไข้ หลวงประดิษฐ ฯ ก็โทรศัพท์มาจากท่าเนียบท่าช้าง บอกว่า ควงมานี่หน่อยเถอะ ผมถามว่ามีเรื่องอะไร สำคัญไหม กำลังไม่สบายไม่อยากออกจากบ้าน หลวงประดิษฐ ฯ ก็ว่าสำคัญซี ลื้อ

มาหน่อยเถอะ ผมก็ต้องไป พอไปถึงบันไดตึกทำเนียบท่าช้าง หลวงประดิษฐ์ก็คาดผ้ายี่โป้ลงมารับ ซึ่งเป็นการแต่งกายอยู่กับบ้าน แบบที่โปรดปรานแล้วก็ว่าสภาเขาเลือกลื้อเป็นนายกแล้ว ลื้อต้องรับนะ ผมรู้สึกงุนงงไปหมด เพราะไม่ทราบว่าเขาเดินแต้มคูกันอย่างไร ตำแหน่งนี้มันจึงมาตกที่ผม ทราบแต่ว่าไม่มีใครยอมรับแล้ว เห็นจะเป็นกรรมของผมนี่เอง หลวง-ประดิษฐ์ ฯ ก็สัมทับว่า ควง ถ้าลื้อไม่รับละก้อตายแน่ทีเดียว เมืองไทยก็จะแย่ด้วย ผมย้อนถามว่า คนอื่นก็มีถมเถไปทำไมไม่ให้เขารับล่ะ หลวงประดิษฐ์ ฯ ก็สารภาพตรง ๆ ว่าไม่มีใครรับนี่หว่า ลื้อเอาเถอะน่า ถ้าไม่เอาเป็นตายเด็ด ผมย้ำถามว่าให้แน่ใจว่าไม่มีใครเอาจริงเรือะ หลวงประดิษฐ์ ฯ ก็ยืนยันว่าไม่มีหรอก ผมขอเรียนท่านผู้ฟังด้วยความสุจริตใจว่า ที่เขามาเกณฑ์ให้ผมเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งนั้นน่ะ ไม่ใช่ว่าเขาชอบขี้หน้าผมเขาจึงเอาตำแหน่งนี้มาประเคนให้ผมหรอก แต่เรื่องมันจำเป็นที่ไม่มีใครกล้ารับ เพราะกลัวหลวงพิบูล ฯ กันหมด และนิสัยของผมมันก็ชอบทำในสิ่งที่ไม่มีใครอยากทำ ผมจึงบอกหลวงประดิษฐ์ ฯ ว่าถ้าไม่มีใครรับ ผมจะรับเอง

ขณะนั้นก็เกิดข่าวเขย่าขวัญเกี่ยวแก่ท่าทีของหลวง-พิบูล ฯ ว่าทหารทางลพบุรีจะยกมายึดพระนครบ้าง พวกทหารสนับสนุนหลวงพิบูล ฯ บ้าง ล้วนแต่เป็นข่าวที่บั่นทอนกำลังใจของผู้ที่ไม่ใช่ฝ่ายหลวงพิบูล ฯ ทั้งสิ้น ผมได้เข้าเฝ้าพระองค์เจ้าอาทิตย์ ฯ ประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ตามธรรม-เนียม ท่านรับสั่งถามว่าจะรับเป็นนายกรัฐมนตรีหรือ ผมก็ตอบว่ารับ ท่านถามอีกว่าถ้าพวกหลวงพิบูล ฯ ยกกองทัพมาตีจะทำอย่างไร ผมก็ทูลว่าข้าพระพุทธเจ้าต้องต่อสู้เด็ดขาดคราวนี้ เพราะเป็นหน้าที่ของข้าพุทธเจ้า ท่านซักอีกว่า ถ้าสู้ไม่ได้จะทำยังไง ผมก็ทูลไปว่า ถ้าสู้ไม่ได้ก็ต้องโกยนะซี พระองค์เจ้าอาทิตย์ทรงแสดงความหนักพระทัย และทรงขอให้ผมถอนตัวเสีย เพราะท่านไม่กล้าจะลงพระนาม แต่งตั้งให้ผมเป็นนายกรัฐมนตรี ถึงกับรับสั่งว่าถ้าผมไม่ยอมถอนตัว ท่านก็จะขอลาออกจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผมจะเปลี่ยนใจเป็นอย่างอื่นก็ไม่ได้ เพราะเมื่อได้ตัดสินใจมาแล้วก็ต้องทำไปจนถึงที่สุด จึงทูลว่า ข้าพุทธเจ้าไม่ถอน และนี่เอง

เป็นเหตุให้พระองค์เจ้าอาทิตย์ ฯ ยื่นใบลาออกจากตำแหน่ง สภาก็เลยตั้งให้หลวงประดิษฐ ฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแทน พระองค์แต่เพียงคนเดียว แล้วหลวงประดิษฐ ฯ ก็ลงนามแต่งตั้งผมเป็นนายกรัฐมนตรีทันที

แต่การเป็นนายกของผมมันสะดวกอย่างคนอื่นเขาเมื่อไหร่ รถยนต์สักคันก็ไม่มีใช้ เขาเอาไปลพบุรีหมดครับ นายกอะไรไม่มีรถ มีแต่รถส่วนตัวบุโรทั่งของผมคันเดียว จะหานายทหารชั้นผู้ใหญ่ทำยาในกรุงเทพ ฯ ก็ไม่มี ผมไปค้นพบหลวงสินาดโยธารักษ์ จะขอให้เป็นรัฐมนตรีกลาโหม ท่านก็ไม่ยอม ต้องเคี่ยวเข็ญเอาหลวงสินธุ์สงครามชัยเป็นรัฐมนตรีกลาโหม

อันที่จริง เหตุการณ์ในเวลานั้นก็ไม่สู้ดีจริง ๆ มีเค้าว่าอาจเกิดความไม่สงบขึ้นได้ ตามที่วิตกกัน ถึงแม้นายทหารเรือชั้นผู้ใหญ่ยังเป็นมิตรกับผม แต่เราก็จะต้องป้องกันมิให้มีเหตุการณ์ร้ายแรงซึ่งจะเสียหายแก่บ้านเมือง ผมจึงไปปรึกษาหลวงอดุลย์เดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจเวลานั้น เขามีความเห็นว่า ทางที่ดี ผมควรจะไปเจรจากับหลวงพิบูล ฯ เองในค่ายทหาร

ลพบุรี ผมก็เห็นชอบด้วยและตกลงว่าจะไปคนเดียว แต่ขุนศรีศราภร ซึ่งเป็นผู้บังคับการตำรวจสันติบาลอาสาจะนำทางไปด้วย

การเดินทางครั้งนั้น มีคนเป็นห่วงเป็นใยผมมาก โดยเฉพาะพวกไปรษณีย์ซึ่งยังสวามิภักดิ์ต่อผมจริง ๆ และผมก็ระลึกถึงเขาอยู่ตลอดเวลา เขาเรียกผมว่าอธิบดีจนติดปากกระทั่งบัดนี้ พวกนี้มาหาผมบอกว่า อธิบดีครับผมจะล่วงหน้าไปดูทางก่อน คือ ทำเป็นไปตรวจสายโทรศัพท์ ถ้าไม่ชอบมาพากลผมจะรีบย้อนกลับมาบอก ครั้นถึงเวลาผมก็ออกเดินทางไปลพบุรี หลวงพิบูล ฯ ต้อนรับผมดี เขาชวนผมเข้าไปคุยกันในห้องนอนสองต่อสอง ผมอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้ฟังจนเป็นที่เข้าใจ เมื่อเห็นว่าเรื่องเรียบร้อยกันแล้วผมก็ลากลับ ออกมาข้างนอกเห็นมีบุหรี่โกลด์เฟลคที่ผมชอบ วางอยู่หลายกระป๋อง และผมหาบุหรี่ชนิดนี้ไม่ใคร่จะได้ก็หยิบใส่กระเป๋ามาหนึ่งกระป๋อง หลวงพิบูล ฯ เดินมาส่งผมที่รถยนต์ พอเขาเห็นสภาพของรถที่ผมนั่งไปเขาก็ถามว่านายเอารถอะไรมานี่ ผมบอกว่า ก็เราเอารถ

มาเสียหมดแล้ว ที่กรุงเทพ ฯ มันจะมีรถอะไรล่ะ คนนี้ก็ยืม เขามาจากกองทัพเรือน่ะซี หลวงพิบูล ฯ บอกว่า พรุ่งนี้จะส่ง รถไปให้ใช้ เออ ดี ขอบใจ พอรุ่งขึ้นเขาก็ส่งรถมาให้ผม เหตุการณ์ก็เรียบร้อยไปชั่วระยะหนึ่ง

แต่ต่อมาไม่นานก็กลับมีเรื่องคับขันขึ้นอีก คือถึงแม้ ว่าผมเป็นหัวหน้ารัฐบาลก็ดี แต่หลวงพิบูล ฯ ยังดำรงตำแหน่ง ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ซึ่งมีอำนาจบังคับบัญชาทหารทั่วราช อาณาจักร และกองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทยไม่ไว้วางใจหลวง พิบูล ฯ ถ้าเราไม่แก้ไขเสีย กองทัพไทยกับกองทัพญี่ปุ่นก็อาจ จะต้องปะทะกัน ผมจึงเห็นว่าเราจำเป็นจะต้องปลดหลวงพิบูลฯ จากตำแหน่ง ผู้บัญชา การทหารสูงสุดเสีย แล้วผมกับขุนศรี- ศราภร ก็เดินไปหาหลวงพิบูล ฯ ที่ค่ายทหารลพบุรีอีกครั้งหนึ่ง บอกความ จำเป็นที่ ต้องขอให้ช่วยกัน รักษาความ ปลอด ภัยของ บ้านเมือง เนื่องจากทหารญี่ปุ่นไม่ไว้วางใจ คราวนี้รู้สึกว่า หลวงพิบูล ฯ ไม่ค่อยพอใจ เมื่อเห็นว่าเราไม่อาจตกลงออมชอม กันได้ ผมก็สะกิดขุนศรีศราภรให้ลากลับ

ตกค่ำวันนั้นเอง ผมก็ประกาศให้หลวงพิบูล ฯ พ้นจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด แต่ให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน แล้วแต่งตั้งเจ้าคุณพหล ฯ เป็นแม่ทัพใหญ่ หลวงสินาดโยธารักษ์เป็นรองแม่ทัพใหญ่ หลวงพิบูล ฯ คงจะโกรธผมไปพักหนึ่ง แต่ผมไม่ได้ทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ผมทำเพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน อย่างไรก็ตามในคืนวันที่ประกาศนั้นเราก็ต้อง เตรียม พร้อมสำ หรับรับเหตุ การณ์ทุก อย่างที่อาจเกิดขึ้นได้ ทางทหารเรือเขาขอให้ผมไปนอนที่กองทัพเรือ คือนอนบนโต๊ะทำงานของผู้บัญชาการทหารเรือ โดยไม่มีฟูก เวลานั้นผมก็ไม่ใช่คนอ้วนท้วนอะไร พอตื่นเช้าก็รู้สึกปวดเมื่อยไปทั้งตัว นี่แหละสภาพการเป็นนายกของผม

เมื่อเสร็จจากเรื่องหลวงพิบูล ฯ แล้ว ผมก็ต้องคอยแก้ปัญหาระหว่างเสรีไทยกับกองทัพญี่ปุ่น เหมือนถูกบังคับให้ขี่ม้าสองตัว คือเสรีไทยตัวหนึ่ง และญี่ปุ่นอีกตัวหนึ่ง เพราะต่างฝ่ายก็ต่างคุมเชิงกันอยู่ มันลำบากจริง คืนวันหนึ่งพวกเสรีไทยเอาฝรั่งคนหนึ่ง ที่ถูกกักกันในแคมป์ชนชาติศัตรูที่กรุงเทพ ฯ

ส่งไปเมืองนอกจึงเกิดวิตกว่าตอนรุ่งเช้าพวกญี่ปุ่นไปตรวจพบว่าขาดจำนวนจะทำยังไง แต่บังเอิญพระสยามเทวาธิราชช่วยผมแท้ ๆ ในคืนวันนั้นเองพระสงฆ์ท่านนำฝรั่งที่หลบหนีจากค่ายกาญจนบุรีมาให้ผมคนหนึ่ง ผมก็ให้ ม.ร.ว. พงษ์พรหม จักรพันธุ์ ผู้ควบคุมค่าย เอาไปยัดใส่แทน คุณพงษ์พรหมแย้งว่ามันเป็นคนละคนกับที่หายไปนี่ ผมก็บอกว่า คุณพงษ์-พรหมเคยนึกบ้างไหม เวลาเราดูฝรั่งก็เห็นหน้าตามันคล้าย ๆ กัน หรือเมื่อฝรั่งดูพวกเราก็เห็นคล้ายกัน เหมือนกัน ยังไง ๆ พอเขาเรียกชื่อหมอนั้น ก็ให้หมอนี่ขาน "เยสเซ่อร์" ก็แล้วกัน คุณพงษ์พรหมก็ว่าผมจะลองดู เผอิญได้ผลจริง ๆ เรารอดตัวไป

ส่วนที่เขาหาว่าผมหักหลังญี่ปุ่น และบางคนก็ไปเขียนอะไรต่อมิอะไรกันนั้นไม่เป็นความจริงหรอก เมื่อเขาตั้งเสรีไทยขึ้นนั้น ผมก็ทำความเข้าใจกับเขาแล้วว่าผมจะต้องทำตามหน้าที่ของผมในฐานะที่ร่วมรบกับญี่ปุ่น แต่ผมจะหลิ่วตาให้ข้างหนึ่งสำหรับเสรีไทย เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินตกลงไหม เมื่อเขา

ยอมตกลงผมก็เลยขาดจากเสรีไทยตั้งแต่บัดนั้นมา ผมไม่เคยเสียคำมั่นสัญญา ไม่เคยเสียสัตย์ เพราะเราต้องรักษาชื่อเสียงของชาติไทย และเกียรติของไทยผมรักษานัก เมื่อเราให้คำมั่นสัญญาแล้วเราต้องถือเด็ดขาด ผมไม่เคยหักหลัง แต่ผมต้องคอยแก้ปัญหาดังที่เล่าให้ฟังเมื่อกี้นี้

อีกครั้งหนึ่ง ฝ่ายสัมพันธมิตรเอาเครื่องบินมาทิ้งยาให้ไทย แต่แทนที่จะให้เอาไปทิ้งตามทุ่งตามนาก็ไม่เอา กลับให้เอามาโยนลงที่สนามหลวงเพื่อแสดงให้เห็นว่า เราน่ะเก่ง แต่ไม่ได้คิดถึงผมซึ่งเป็นนายก ฯ อกแทบพัง แล้วพวกเราก็วิ่งไปรับกันเสียด้วย จะรอให้เครื่องบินไปเสียก่อนแล้วถึงค่อยวิ่งไปตะครุบก็ไม่ได้ พอตอนกลางคืนญี่ปุ่นก็เชิญผมกินข้าว เพราะตามธรรมดาพอมีเรื่องอะไรเขาก็เชิญผมกินข้าวทุกที เมื่อไปพบกับเขา หน้าผมก็ไม่สบายเพราะกำลังหนักใจว่าจะทำยังไงดี พอนายพลนากามูระเห็นผมก็ทักว่า เอ ท่านนายกทำไมถึงหน้าตาไม่เสบยอย่างนี้ ผมก็บอกว่า พุทโธ่ ปวดศีรษะจะตายไป ส่วนเอกอัครราชทูตยามาโมโตก็กะแนะกะแหนว่า ทำไมท่าน

ไม่กินยาที่เขาเอามาทิ้งให้เมื่อเช้านี้ล่ะ ผมก็ไหวทัน ตอบว่าลองกินเข้าไปซี ถ้าฉันเกิดตายไปแล้วท่านจะเอานายกที่ไหนมาแทนเล่า พวกนั้นก็หัวเราะขบขันเลยกินข้าวด้วยกัน แล้วเรื่องก็เลิกกันไป

หรืออย่างเรื่องสนามบินลับของเราก็เหมือนกัน พวกญี่ปุ่นมาประท้วงผมตั้งแต่เช้า เอาแผนที่ออกมากางให้ดู แล้วก็ชี้ว่า นี่สนามบินลับอยู่ทางเหนือ ความจริงผมก็ทราบว่าเป็นสนามบินลับที่พวกเสรีไทยเขาทำขึ้น แต่ผมบอกว่าไม่จริงกระมัง เขาก็ยืนยันว่าจริงซี เขาถ่ายรูปมาด้วย ผมก็ว่าถ้ายังงั้นพรุ่งนี้ตั้งคณะกรรมการผสมไปตรวจ แล้วก็ตกลงตั้งกรรมการผสมไทย – ญี่ปุ่นขึ้น และผมก็วิ่งไปบอกหลวงประดิษฐ ฯ ว่า นี่... อาจารย์ต้องรีบจัดการปลูกพืชอะไรไว้นะ พรุ่งนี้กรรมการผสมจะไปตรวจ ถ้าเขาจับได้ผมไม่รู้ด้วยนะ ฝ่ายหลวงประดิษฐ ฯ ก็ส่งวิทยุสั่งการให้ปลูกต้นกันชา ต้นอะไร รดน้ำกันใหญ่ พวกกรรมการผสมไปดูก็เห็นมีพืชปลูกอยู่จริง ๆ เรื่องก็เลิกกันไป

พูดกันตามความจริง ผมก็ช่วยญี่ปุ่นอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้หักหลังเขาเลย เช่น ปัญหาเรื่องการกู้เงิน ญี่ปุ่นกู้เราเรื่อยๆ

จนเราไม่มีสตางค์จะให้ รัฐมนตรีของเราบอกเขาว่าเราให้กู้ไม่ได้แล้ว ญี่ปุ่นก็ตั้งข้อสงสัยว่าเราไม่ซื่อสัตย์ต่อเขา ผมจึงบอกรัฐมนตรีคลังว่าเอาอย่างนี้เถอะ เชิญฝ่ายญี่ปุ่นมาร่วมประชุมกับผมที่ทำเนียบ แล้วเป็นภาระของผมเอง ครั้นถึงวันประชุมฝ่ายญี่ปุ่นก็มาพร้อมเพรียงรวมทั้งเอ็กซเปอร์ททางการคลังของเขาด้วย ฝ่ายเรานั้นผมคิดอยู่แล้วว่าญี่ปุ่นเขามีความระแวงสงสัย ไม่เชื่อใจเรา จะมัวโต้เถียงกันก็ไม่ไม่ประโยชน์อะไรรังแต่จะเพิ่มความสงสัยมากขึ้น ผมก็เอาตัวเลขการคลังของเราทั้งหมดส่งให้เอ็กซเปอร์ทของญี่ปุ่น แล้วบอกว่าขอวานท่านทำหน้าที่รัฐมนตรีคลังให้ฉันทีเถอะ ถ้าท่านเห็นว่าไอ้ตัวเลขอย่างนี้ควรให้ญี่ปุ่นยืมได้เท่าไหร่ฉันจะเซ็นอนุมัติให้เดี๋ยวนี้แหละ แล้วผมก็ชักปากกาออกมาเตรียมถือไว้ นี่ผมเอาใจดีสู้เสือแท้ ๆ ทีเดียว พวกญี่ปุ่นปรึกษากันโบ้งเบ้งอยู่พักหนึ่งก็ลุกขึ้นโค้งบอกผมว่าให้ยืมไม่ได้หรอก เราก็เลิกประชุมกันเท่านั้นเอง นี่แหละที่เมืองไทยเรารอดมาได้ ไม่ใช่ความสำคัญของผมเลย

ท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่าเพราะพระสยามเทวาธิราชแท้ ๆ เราทำด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เรามีใจเป็นธรรมก็ย่อมชนะ ผมอาจจะต้องลำบากในตอนต้น แต่ตอนปลายผลสุดท้ายก็ต้องชนะ

เมื่อเลิกสงครามนั้น ประชาชนชาวไทยทุกคนสบายใจ แต่ที่ไหนได้ผมหัวอกเป็นหนอง จงหาทางออกอย่างไรจึงจะเอาประเทศให้รอดทางหลวงประดิษฐฯ ฟังวิทยุแล้วก็เรียกผมไปหา บอกว่า ควง – ญี่ปุ่นยอมแพ้แล้ว เขาขอยอมแพ้โดยแจ้งผ่านทางรัสเซีย แล้วทูตญี่ปุ่นก็เชิญผมไปกินข้าว ผมแกล้งสัพยอกทูตว่า ท่านทูตนา ผมนี่ตั้งต้นจับคนมามากแล้ว จับอังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส แล้วก็จับเยอรมันและจับอิตาลี ต่อไปผมเห็นจะต้องจับท่านเสียแล้ว เขาก็หัวเราะ ผมถามว่าจะยอมแพ้ใช่ไหม เขาตอบว่า โอ ไม่ยอมหรอก ผมก็ว่าเอาเถอะ ถ้าท่านจะยอมแพ้ก็ขอความกรุณา อย่าเอาผมและเมืองไทยไปเกี่ยวข้องด้วย ท่านยอมไปคนเดียวก็แล้วกัน เขาก็บอกตกลง ต่อมาไม่ถึง ๒ วัน นายทหารญี่ปุ่นก็แต่งตัวเต็มยศสวมถุงมือมาเยี่ยมคำนับผม แล้วยื่นหนังสือให้บอกว่าญี่ปุ่น

จะยอมแพ้แล้ว เราจะให้เขาช่วยอะไรบ้าง ผมก็ตอบว่าขอความกรุณาอย่าช่วยฉันเลย ปล่อยให้ฉันทำของฉันเองเถิด โปรดบอกแก่รัฐบาลของท่านตามนี้ด้วย ฝ่ายญี่ปุ่นเขาก็ดีเขาบอกว่ะ ท่านจะหาวิธีอย่างไร ญี่ปุ่นไม่ว่าอะไรทั้งนั้น ขอให้เมืองไทยรอดเถอะ ผมก็ตอบขอบใจเขา

ทีนี้ผมจะหาทางออกอย่างไรเล่า ญี่ปุ่นก็ยอมแพ้ไปแล้ว แต่เมืองไทยยังรบอยู่คนเดียวถึง ๑๕ วัน ท่านทั้งหลายคงไม่ได้นึกหรอกว่าผมไม่ได้ยอมอะไรกับใครเลย และ จอมพล ป. ก็ประกาศสงครามกับเขาเสียด้วย ใคร ๆ ก็ยอมแพ้กันไปหมดแล้ว เหลือแต่เมืองไทยเท่านั้นที่ยังไม่ยอม ตกลงว่าผมนี่ดูจะเก่งกาจนัก รบคนเดียวอยู่ได้ตั้ง ๑๕ วัน คุณพระอร่ามรณชิตท่านรับฟังวิทยุต่างประเทศ พอได้เรื่องอะไรก็มาเล่าให้ฟัง ผมจึงไปหาหลวงประดิษฐ ฯ บอกว่า อาจารย์ ถ้าจะได้ความแล้วไอ้เรื่องโมฆะของอาจารย์ท่าจะใช้ได้

ที่ผมเรียกหลวงประดิษฐ ฯ ว่าอาจารย์นั้น ความจริงไม่ได้เป็นอาจารย์ของผมหรอก เราเป็นเพื่อนกันอย่างที่ผมเล่า

ให้ฟังแล้ว แต่แกเป็นคนมีโปรแกรมมากเหลือเกิน เราก็ตั้งนิคเนม แกว่า "อาจารย์" ส่วนหลวงพิบูล ฯ เขาเป็นนายทหารพอเป็นนายร้อยเอก เราก็เรียกว่า "กัปตัน" หลวงสินธุ์-สงครามชัย เขาเป็นนายทหารเรือและเรียนเก่ง เราเรียกเขาว่า "แอดมิรัล" (Admiral)

ผมให้หลวงประดิษฐ ฯ ช่วยร่างประกาศให้ผม แล้วผมก็ไปประชุมสภาผู้แทนราษฎร ทางสภาพอแว่วข่าวว่าเราจะประกาศว่า การทำสงครามของเราเป็นโมฆะก็เอะอะสงสัยกันใหญ่ ว่าจะเอายังไงกันแน่ ผมบอกว่า นิ่ง ๆ นะคุณ ประเดี๋ยวผมจะประกาศเอง แล้วผมก็เดินไปกระซิบกับบรรดาสมาชิกสภาว่า คราวนี้ถ้าพวกคุณไม่ยกมือให้พร้อมเพรียงกันละก็ตายนะคุณ ผมไม่รู้ด้วยนา ในที่สุดพวกนั้นก็ตกลง พอผมประกาศว่าการทำสงครามเป็นโมฆะ สภาก็ลงมติเห็นชอบ แหมยกมือกันพรึบหมด แล้วพวกนั้นก็สบายใจ นึกว่าหมดธุระแล้ว แต่ไม่ใช่หมดนะ เราต้องฟังอังกฤษและอเมริกาเขาจะว่ายังไง ต่อมาอีกประมาณ ๓ วัน อเมริกาก็ปล่อยข่าวออกมาว่าเห็นด้วย

ไม่เอาธุระกับไทย ส่วนอังกฤษยังแบ่งรับแบ่งสู้ ผมก็รอดตัว ภายหลังลอร์ดหลุยเมาท์แบทเตนโทรเลขมาถึงผมให้จัดการปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นในประเทศไทยทั้งหมด ผมก็มาคิดว่าจะทำยังไงดี ถ้าให้ทหารไทยไปปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นก็จะเกิดเบ่งกันขึ้น แล้วก็อาจเกิดเรื่องใหญ่ ผมจึงเชิญนายพลนากามูระมาบอกว่า ฝ่ายสัมพันธมิตเขาสั่งมาอย่างนี้จะให้ฉันทำยังไง เพราะเขาก็เป็นเพื่อนกัน นายพลนากามูระบอกว่า ท่านไม่ต้องวิตกหรอก ฉันจะปลดอาวุธตัวเองท่านส่งทหารไปรับมอบ อาวุธตามจำนวนก็แล้วกัน เรื่องก็เป็นอันเรียบร้อย

บัดนี้ผมก็ได้ปฏิบัติหน้าที่เสร็จสิ้นลงแล้ว และผมจะต้องลาออกจากตำแหน่งตามเอติเกต เพื่อให้มีการจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ ทางอังกฤษและอเมริกาบอกมาว่าไม่ต้องออกก็ได้ หลวงประดิษฐ ฯ ก็ไม่ยอมให้ผมออก แต่ผมชี้แจงว่าไม่ได้หรอก ผมเป็นรัฐบาลชุดร่วมสงครามกับญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้แล้ว ผมก็ต้องไปด้วยจะอยู่ยังไงได้ เมื่อผมลาออกนั้น สมาชิกสภาทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายตรงกันข้ามก็มาขอบใจผม ที่พาประเทศไทยรอดมาได้ ความจริงเขาไม่ควรจะขอบใจผม เขา

ควรจะขอบคุณพระสยามเทวาธิราชมากกว่า ผมเป็นแต่เพียงมือเพียงไม้เท่านั้น คุณทวี บุณยเกต ได้เป็นนายกแทนผม แล้วต่อมา ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ก็รับตำแหน่งสืบต่อไป

การเมืองภายหลังสงครามก็มีเรื่องยุ่งเหยิงกันอยู่เรื่อยๆ แต่ผมก็รอดมาทุกที เพราะไม่ได้ไปมั่วสุมกับใคร ใครจะคิดอ่านกันอย่างไรก็ช่างเขา ผมไม่ต้องการอะไรอีกแล้ว ขอเล่าย่อๆ ว่าเมื่อตอนที่เกิดรัฐประหารรัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์นั้น ผมก็ไม่ได้เกี่ยวข้อง ครั้นเขามาเชิญให้ผมเป็นนายก ก็ใช่ว่าผมจะไม่รู้ว่าเขาจะเอาผมไปเป็นนั่งร้านให้เขา แต่ผมก็จำเป็นต้องรับ ก่อนจะรับเราก็ได้ประชุมปรึกษาหารือกันที่บ้านผมตั้งตี ๒ ตี ๓ มีหลายคน เห็นว่าไม่ควรรับ ผมก็ชี้แจงให้ฟังว่า ถ้าเราไม่รับก็เกิดเรื่องใหญ่ เพราะฝ่ายหลวงประดิษฐฯ และฝ่ายหลวงพิบูลฯ ต่างก็มีลูกศิษย์ลูกหากัน อยู่มากด้วยกัน ถึงเขาจะเคยเป็นเพื่อนกันแต่เมื่อเกิดเรื่อง ระหว่างลูกศิษย์ต่อลูกศิษย์ เราก็จะพลอยลำบากไปด้วย เอาเถอะเราจะช่วยเข้าไปขวางกลางให้ก็แล้วกัน ตกลงพวกผู้ใหญ่ ๆ ก็เห็นด้วยกับผม เพราะฉะนั้นจึงว่าที่ผมรับเป็นนายกครั้งนั้น ไม่ใช่จะรับโดยไม่รู้ตัวว่าเขาจะยืมมือเราเป็นการชั่วคราว

ครั้นเขามาจี้ให้ผมออก ผมก็ถามว่า พวกคุณทำได้หรือ เมื่อเขาบอกว่าทำได้ก็ให้เขาทำกันไป ผมออกมาชักว่าวข้างนอกเสียก็ไม่เห็นเดือดร้อนอะไรนี่ การที่เขามาจี้ผมนั้นผมจะเอากำลังอะไรไปต่อสู้เขา และถ้าเราสู้จะสู้เพื่ออะไร ลูกหลานคนอื่นจะพลอยตาย แต่ลูกหลานของผมไม่ตาย แล้วพวกผมไปนั่งเก้ารัฐบาลดังงั้นหรือ ผมเห็นว่าไม่ถูก แต่ท่านอาจจะเห็นว่าผมคิดผิดก็ได้ ในชีวิตของผมถือว่า ผมมาทำหน้าที่รับใช้ประชาชน พระสงฆ์ท่านอุตส่าห์เล่าเรียนศีลธรรมก็เพื่อไปสู่นิพพาน แต่นักการเมืองนี่ก็มุ่งหมายจะมีอนุสาวรีย์ตามถนน เรื่องร่ำรวยหรือยากจนเพียงไหนไม่สำคัญอะไรเลย ท่านผู้ฟังอาจจะคิดสงสัยว่านายควงว่าอย่างนี้จริงหรือ ผมก็ได้เล่ากำพืดของผมให้ฟังแล้ว เรื่องความร่ำรวยนั้นผมก็เคยมาแล้ว และการมีมีคนมากราบมาไหว้ก็ผ่านมามาก เหมือนคนที่เคยกินเหล้าตั้งขวดมาแล้วยังไม่เมา ถ้ากินเพียงครึ่งขวดมันจะเมาที่ไหน คนที่มันเมานั้นก็เพราะไม่เคยกินต่างหาก กินเข้าไปหน่อยเดียวเลยเมา ท่านอาจจะเห็นว่าคนที่เป็นรัฐมนตรีแล้ว

หรือเป็นอะไร ๆ แล้วนี่น่ะ บางคนจมไม่ลงนะครับ แต่ผมจมลง เป็นนายกแล้วก็จมลง ผมเดินเปะปะไปที่ไหนต่อที่ไหนก็ได้ กินข้าวที่ไหนก็ได้ รถเมล์รถรางหรือรถอะไรก็ขึ้นได้ เพราะการได้ตำแหน่งมันเป็นการสวมหัวโขนเท่านั้นนี่ครับ ส่วนเกียรติของผมยังอยู่ แม้ว่าผมจะเดินเตะฝุ่นกลางถนนก็ตาม เพราะผมไม่ได้ไปเอาอะไรจากใคร ไม่ได้เบียดเบียนใคร ผมกลัวเสียชื่อวงศ์ตระกูลของผม ผมจึงทำเพื่อประโยชน์ของประชาชนและทำตามอุดมคติของผม ไม่ได้ทำเพราะอยากเป็นนายก ฯ เพราะฉะนั้นการที่มาเชิญให้ผมเป็นนายก ฯ แล้วภายหลังมาจี้ให้ผมออกไป ผมก็ไม่ได้เสียใจและไม่ได้นึกโกรธเคืองท่านเหล่านั้นเลย เพราะกรรมไม่ได้อยู่ที่ผม แต่มันอยู่ที่คนจี้ต่างหาก

ผมขอเรียนตามตรงว่า เวลานี้ผมสบายและจะหันหน้าไปประชาชน เขาก็ต้อนรับดี เราจะมีเงินสักกี่แสนกี่ล้านก็ซื้อจิตใจประชาชนไม่ได้ และเงินน่ะเรากินได้ไหม เพชรพลอยก็กินไม่ได้ จะกินได้ก็แต่เพียงอาหารมื้อละอิ่มเดียว บางคนยังกินอาหารไม่ได้เสียด้วยซ้ำ ได้แต่ผะงาบ ๆ อยู่ ส่วนผมยังแข็ง

แรงสมบูรณ์ดี เดินคุยมันเปะปะไป ไม่ชอบใจใครก็ว่าเองบ้าง ไม่เห็นด้วยก็ค้าน มันเป็นสิทธิของผมนี่ แต่เทวดาก็ยังช่วยผม ทุก ๆ คราวที่เขามีเรื่องอะไรกันเขาก็ส่งคนไปกำกับผมทุกที เขาปฏิวัติรัฐประหารกันทีไร เขาเป็นต้องส่งตำรวจไปเฝ้าที่บ้านผม เมื่อถามเขาว่ามาทำไม เขาก็ว่ามาเพื่อให้ความอารักขา แต่ออกนอกบ้านไม่ได้นะ โทรศัพท์ก็ไม่ได้ ผมก็ไม่ว่าอะไร อยากอารักขาก็อารักขาไป ผมก็อยู่บ้าน คอยดูเหตุการณ์ไป ผมไม่อยู่เฉย ๆ ผมศึกษาเหตุการณ์และศึกษาทุกอย่าง แต่ไม่ใช่ศึกษาเพื่อจะเป็นใหญ่เป็นโตอะไรหรอก เราศึกษาไว้เพื่อให้มีความรู้และมีแนวทางสำหรับแก้ปัญหาต่าง ๆ ถ้าหากว่าจำเป็นจะต้องช่วยออกความคิดความเห็น เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ ส่วนความคิดเห็นจะดีหรือไม่ดีเพียงไรก็อยู่ที่สติปัญญาของเราเอง และถ้าปรากฏว่าความคิดของเราไม่ถูกต้อง ก็ควรรีบลาออกไปเสียก่อน อย่าไปยึดรถพระอาทิตย์อยู่อีกเลย นี่คืออุดมคติของผม

การที่ผมต้องเข้ามาพัวพันกับการเมืองก็ไม่ใช่ผมอยากเป็นนักการเมือง แต่เหตุการณ์มันดึงให้ผมเข้าไปเองอย่างที่เล่า

มาให้พึ่งนี่แหละดึงกันไปดึงกันมาผมเลยจม ข้าไปในการเมืองจน ถอนตัวไม่ออก ครั้นจะถอนตัวก็ถูกหาว่าหนี แต่ครั้นจะอยู่ก็ ผะอืดผะอมเต็มประดา บรรดาเพื่อน ๆ ของผมทุกคน หลวง พิบูล ฯ หรือหลวงประดิษฐ ฯ ก็ดี ถึงแม้จะมีเรื่องขัดแย้งกัน ในทางการงาน ผมก็ไม่ได้คิดโกรธเคืองอะไรกับใคร ผมทำ ตามหน้าที่ของผมเท่านั้น เมื่อหมดหน้าที่แล้วก็แล้วกันไป ความเป็นเพื่อนกับหน้าที่ต้องแบ่งแยกกัน สิ่งใดที่ผมไม่เห็น ด้วยผมก็บอกไปตามความเห็น ถ้าไม่เชื่อกันก็ไม่ใช่ความผิด ของผม แต่ในทางส่วนตัวผมก็ยังถือว่าเราคงเป็นเพื่อนกัน อยู่เสมอไป

ผมได้รบกวนเวลาของท่านผู้ฟังมามากแล้ว จึงขอยุติ แต่เพียงนี้ และขอบพระคุณที่อุตส่าห์ฟังจนจบ.

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์ (แผนกการพิมพ์)
เลขที่ 299/2-3 ถนนลาดหญ้า ธนบุรี
นายบุญเห็น เล่าสกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

19 สิงหาคม 2511